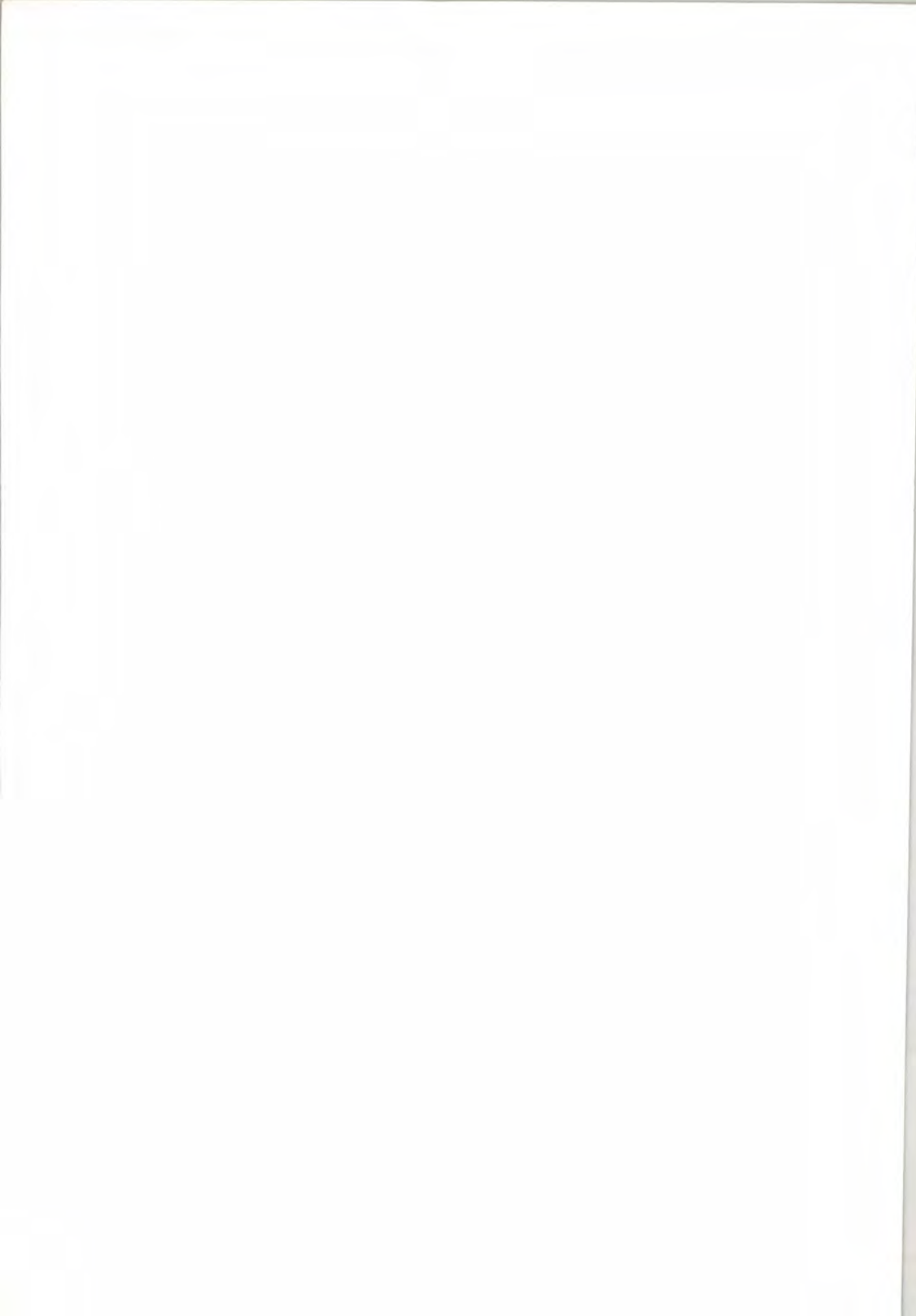

TÉRKÉPVILÁG

A TIT TERMÉSZETTUDOMÁNYI STÚDIÓ
TÉRKÉPBARÁTOK KÖRE ELŐADÁSAIBÓL

▲ Așezări și cetăți □ Cămin, Monumente de cultură ▲ Oaie și mănăstiri

TÖRTÉNELMI TÉRKÉPEK, TÉRKÉPI ILLUSZTRÁCIÓK

A tematikus térkép a térképen, mint alapanyagban valamilyen meghatározott szakterületre vonatkozó ismereteket közöl. Gyakran szolgál szöveges, nyomdai úton sokszorosított tanulmány, értekezés, ismertetés mellékleteként. Szerzője általában az illető szakterület művelője, az említett felhasználáskor a szakirodalmi munka szerzője. Ez a szakterület sokféle lehet: közgazdasági, gazdasági, tudományos, stb. A térkép, a szerző és a térképész közös munkájának eredménye. Szabálynak tekinthetjük, hogy ez az eredmény akkor lesz jó, ha egyrészt a szerző is és a térképész is jó szakembere a saját szakmájának, másrészt viszont egymás szakmáját is ismerik legalább annyira, hogy a közös munkára vonatkozólag egymástól kérdezni tudnak. A térképésznek az a feladata, hogy szaktudását a szerző céljainak szolgálatába állítsa. Amennyiben a szerző igényli, a térképész a térkép manuális elkészítése előtt is sok segítséget nyújthat a szerzőnek. A jó szerző - saját érdekében - valóban igényli is ezt a segítséget. A térképész segíthet - a szerző céljainak, továbbá a közlendő ismeretek, az úgynevezett szakanyagban ismertetendő - kiválasztani a megfelelő alaptérképet, megválasztani a megfelelő méretarányt, kidolgozni a jelkulcsot, az esetleges kiemelés módját. A döntő szót vitás esetben a szerző mondja ki, hiszen ő tudja, milyen célra és milyen közönség számára készítteti a térképet, ennek megfelelően milyen és mennyi szakanyagot akar közölni, ehhez milyen térképi tartalmat tart szükségesnek, mit tart elhagyhatónak, milyen összevonást lát megengedhetőnek. Ő felel a szakanyagért, ő határozza meg, hogy a térképen mit kell kiemelni. A fontosabb adatok kiemelése többféleképpen történhet: a térképjelek méretének megválasztásával, színezéssel, esetleg nagyobb méretarányú melléktérképek közlésével.

Ismeretes, hogy egyes színek feltűnőbbek, mint mások. Ennek alkalmazására mutatók be példaképpen egy térképet. Teleki Pálnak az első világháború végén készített néprajzi térképét látjuk. Akik meghallgatták itt novemberben Rónai professzor úr előadását, hallhatták, milyen körülmények között és milyen célra készült ez a térkép. Itt a néprajz szó nem etnográfiát jelent, hanem nemzetiségi megoszlást. A térkép Magyarország lakosságának nemzetiségi megoszlását mutatja be az 1910. évi népszámlálási adatok alapján. 1 mm² színezett terület / az eredeti térképen / 100 lakost jelent. Az egészen ritkán lakott területek szórványos

lakossága sem sikkad el, azokat a legközelebbi megfelelő színű folt-nál ábrázolta a szerző. Egyes bírálói kifogásolták a magyarságnak piros, tehát a többi nemzetiség színezésénél sokkal szembe-ötölőbb színnel történt ábrázolását. Amint később látni fogjuk, ez a megoldás más országokban készített térképeken is előfordul. Itt Telegi a magyarság jelenlétét akarta kiemelni.

A többi térkép, amelyet látni fognak, nem magyar munka, bár magyar vonatkozásokat is találhatunk majd bennük.

A tematikus térképek közé tartoznak a történelmi térképek is. Szigorúan véve a történelmi térkép múltbeli állapotot, múltbeli eseményt mutat be a történelemkutatás megismert, bizonyított tényei alapján. Vannak olyan történelmi térképek is, amelyek - bizonyított adatok hiányában - feltételezett múltbeli eseményeket, helyzeteket ábrázolnak. A feltevéseknek van létjogosultságuk a tudományban, ezek azonban - és ez már etikai kérdés is - nem ellenkezhetnek a már biztosan ismert adatokkal. Vannak azután ábrázolások, amelyek olyan egykori eseményeket, helyzeteket, állapotokat mutatnak be térképen, amelyeket semmilyen, még félig-meddig elfogadható adatokkal sem tudnak alátámasztani. Ezek bemutatása olykor nem is a szerző feltevéseinek, tudományos következtetéseinek közlését szolgálja, hanem bizonyos valódi vagy képzelt - és egyáltalán nem múltbeli - érdekeket. Ezeket, mivel többé-kevésbé tudatosan tartalmaznak megalapozatlan, esetleg a valóságnak meg nem felelő adatokat, nem szívesen nevezem térképeknek akkor sem, ha alapjuk térkép. Ezért került mai beszélgetésünk címébe a "térképi illusztráció" kifejezés. Ha ezt a jelenlevő kartográfusok nem fogadják el, kérem, majd mondják meg. Nem fogok elkeseredni, ha ez a kifejezés nem éli túl mai beszélgetésünket.

A történelmi térképekről természetesen nem lehet egy óra alatt mindent elmondani. Ezért azt a megoldást választottam, hogy egyetlen - történelmi tárgyú - könyv térképmellékleteit mutatom be. Azt hiszem, ezek alkalmasak lesznek arra, hogy aki látja, levonjon bizonyos tanulságokat.

A kiadvány az egyik szomszédos ország fővárosában, az ottani katonai kiadó / Military Publishing House / gondozásában jelent meg. Szerzője egy altábornagy, a térképszerkesztő dr. Ioan Talpeş őrnagy. A címe: Transylvania an ancient Romanian land. Magyarul: Erdély, ősi román ország. A térképek mondanivalójának megértéséhez, ami nélkül történelmi térképekről nem alkothatunk véleményt, szükséges a szerző által képviselt történelem-értelmezést röviden összefoglalni, annyival inkább, mivel ez az értelmezés a mi történelmi ismereteink alapján nem látszik egészen kézenfekvőnek. Bár a szerző állításait részleteiben vitatni nem vagyok hivatott, hiszen nem vagyok történész és ez itt különben is a Térképbarátok Köre, néhány észrevétele talán annak is lehet, aki nem történész.

A szerző szerint a románok, illetve "biztosan ismert" őseik a géták és a dákok, a paleolitikumtól kezdve megszakítás nélkül lakják a Kárpát - Duna - Pontus térséget, amely magában foglalja a mai Romániát. A román nép ebben a térségben alakult ki, oda sehonnan nem jött, onnan soha sehova el nem ment. Ott volt és ott van. Traianus római császárnak sikerült elkeseredett harcokban az önálló Dáciát levernie és legnagyobb részét elfoglalnia, így Dácia kb. 170 évig római provincia volt. A dákok ez

idő alatt is folytatták az ellenállást szabadságuk és függetlenségük visszaszerzéséért, a tartós együttélés következtében azonban átvették a rómaiak nyelvét és életmódjuk egyes elemeit. Így alakult ki a román nép, természetesen nem keveredés útján, hanem a dákok romanizálódása következtében. A román nép tehát nem a dákok és a rómaiak, hanem az elrómaiásodott dákok utóda. A népvándorlás népei; a kunok, besenyők, illetve előttük a hunok, germánok, avarok nem hagytak jelentős nyomot rajtuk. Természetesen érték őket hatások, aki közéjük telepedett, azt asszimilálták, az etnikum azonban maradt alapvetően dák, illetve dáko-román.

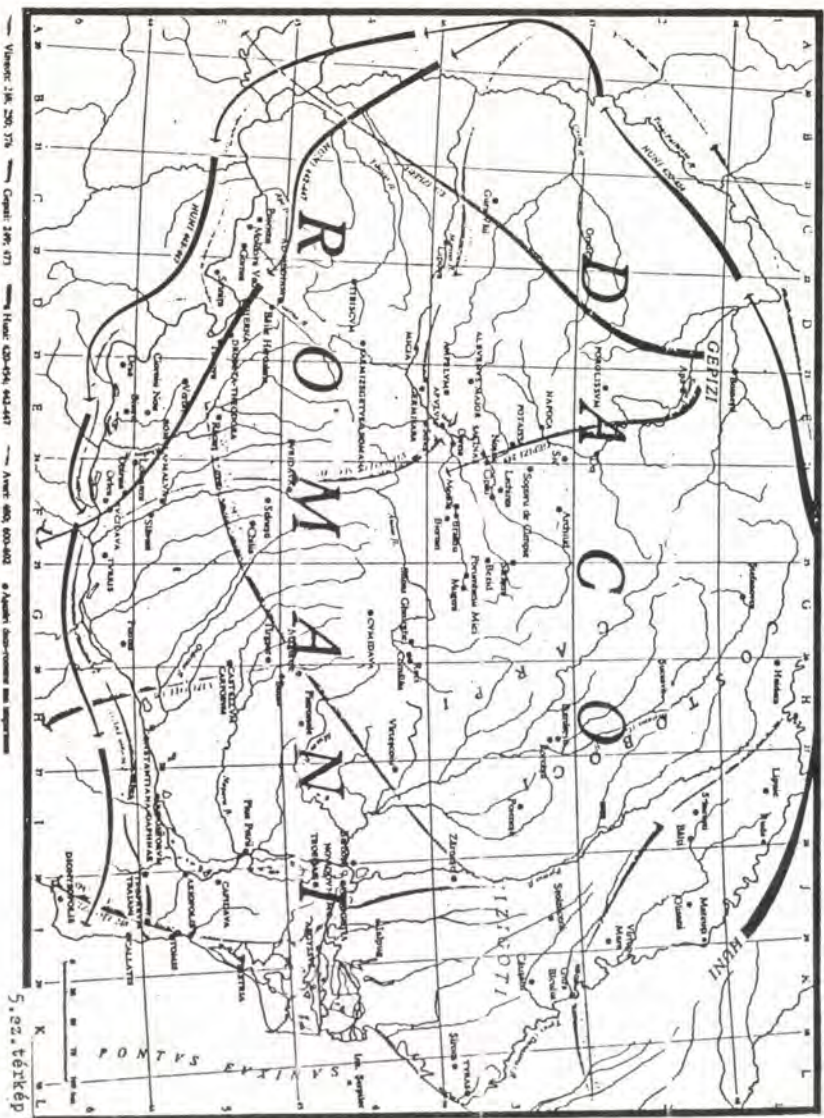
/ Felvetődhet a kérdés, hogy ez a nyelv átvétel - kb.170 év alatt - hogyan egyeztethető össze a római hódítás ellen vívott rendkívül véres és kegyetlen harccal, amelynek bukása után a dák elkelők tömegesen követték el öngyilkosságot, amint azt a korabeli római forrásokból tudjuk, majd utána a római hódítókkal szembeni makacs ellenállással, amelyről a könyvben olvashatunk és amelynek a könyv szerzője a rómaiaknak Dáciából történt kivonulását tulajdonítja. Felvetődhetne az a kérdés is, hogy a Dáciába települt és az őslakossághoz képest - mint mindenütt - csekély számú római tisztviselő, katona és kereskedő nyelvét hogyan vehette át az őslakosság ilyen rövid idő alatt, majd a népvándorláskori népek miért nem hagytak nagyobb nyomot a "dáko-románok" nyelvén, avagy miért nem vették át a középkorban az Erdélyben élő és a római gyarmatosítóknál sokkal nagyobb létszámú magyar lakosság nyelvét; de ezt most ne vizsgáljuk. /

A rómaiak kivonulása után a dákok, illetve most már "dáko-románok" ott maradtak. A szerző "bizonyítékokat" sorol fel arra, hogy a népvándorláskorban a Dunától északra létezett román katonai és politikai szervezet. A honfoglaló magyarok ott találták a románokat Erdélyben, amit egyébként a fejedelmek korában még nem is száltak meg; csak jóval később, a XII. században terjesztették ki uralmukat a magyar királyok. Erdély azonban akkor sem volt és később sem lett a középkori magyar királyság része, megmaradt román országnak. Élén ugyan a magyar király által kinevezett vajda állt, jogilag azonban ugyanolyan helyzetben volt, mint a "másik két román ország": Moldva és Oláhország / Havasalföld /. Ezeknek a vajdái időnként szintén a magyar király hűbéresei voltak.

A középkori feudális magyar királyságnak 1541-ben történt "megszűnése" után a "román" Erdély fejedelme a törökök hűbérese volt, Erdély tehát "továbbra is azonos helyzetben maradt" Moldvával és Havasalfölddel. Ez a helyzet némileg megváltozott, amikor Erdély - nagyfejedelemségként - Habsburg joga alá került, de Erdély akkor sem tartozott Magyarországhoz, maradt román ország. Az 1848. évi uniót a románok nem ismerték el. Erdély tehát - egész történelme során - csak a dualizmus korában, 1867 és 1918 között tartozott Magyarországhoz. 1918. decemberében Erdély egyesült a román királysággal és azóta is hozzá tartozik, eltekintve attól a négy évtől, amelyben Észak-Erdély a "bécsi diktátum" következtében / amelyről szeretik elfelejteni, hogy a döntő bíraskodást a románok javasolták / Magyarországhoz tartozott. .

Nem tartottam feladatommak és időm sem volt rá, hogy a könyvben idézett forrásmunkákat ellenőrizsem. Bizonyos következtetéseket lehetővé tesz, ha megnézzük, milyen forrásokra támasz-

PRIMELE MIGRĂȚII ÎN DACIA ȘI SCYTHIA MINOR (SEC. III-VI)

codik a szerző. Munkájának forrásokkal való alátámasztásában annyira alapos a szerző, hogy azt a megállapítását, amely szerint Erdély földrajzilag más jellegű, mint pl. az Alföld, egy neves magyar földrajz-tudóst, Kalnoky Jenőt idézve támasztja alá. Attól tartok, Cholnokyra gondolt. Hivatkozik többek között Hömann Bálintnak / itt "Hömann" / a magyar pénz történetéről írt munkájára is. A könyv 134 lábjegyzete közül 11-ben hivatkozik a szerző a két háború közötti idő neves román történészére, Nicolae Iorgára, 13-szor viszont saját testvérére, akire abban az országban igen sűrűn szokás hivatkozni mindenféle témában, mivel ő ott a legmagasabb tisztségeket tölti be.

A térképek, amelyek ezt a történelem-értelmezést vannak hivatva alátámasztani, főleg egy 1877-ben megjelent francia és az 1983-ban kiadott román iskolai történelmi atlaszból származnak, de felhasználtak máshonnan származó térképeket is. Néhány térkép a forrás megjelölés nélkül - nyilván a szerző, illetve a térképszerkesztő saját munkája. Nem ellenőriztem, hogy a máshonnan átvett térképeken változtattak-e mást is, mint amire a térképen olvasható megjegyzés utal. Lássuk tehát most a könyv térképeit.

Az első "Az ókoriak ismert világa" a francia atlaszból. A kötet szerzői drapp színnel jelölték - a Dnyesztertől a Dunáig, illetve az Északnyugati-Kárpátokig Dácia területét, a Kárpát - Duna - Pontus térséget.

A második térkép Burebista központosított, független Dáciaja a román atlaszból. Országhatárt nem látunk rajta, viszont láthatjuk Burebista jelentősebb hadjáratait, valamint számos dák települést és erődítményt.

A harmadik: Dácia az i. e. I. században, a francia atlaszból, az előbbi módon színezett Dáciával. Altalában ezt a színezési eljárást követte a szerző, illetve a térképszerkesztő a dák, majd a román területek jelölésére. Dácia itt a Garam - Duna vonalától terjed a Dnyeszterig. A térkép címe, attól tartok, téves: a provinciákból és a császárra utaló magyarázatból látszik, hogy nem az i. e., hanem az i. sz. I. századbeli állapotról van szó.

A következő térkép - számomra némiképp meglepően - nem a római uralom alatti Dácia provinciát ábrázolja, ami pedig fontos lenne a román őstörténet szempontjából, hanem a IV. századi Dáciát, ismét a francia atlasz alapján. Ez a - római hódoltság utáni - Dácia a Tiszától a Dnyeszterig terjed. / Arra mindenesetre elég sok régészeti bizonyíték van, hogy abban az időben a magyar Alföld - benne a Tiszántúl - lakossága főleg szarmata volt. Kár, hogy erről a szerző nem értesült, / A térkép eredeti címe természetesen más.

Az 5. térkép "Az első népvándorlás Dáciában és Scythia Minorban" a román atlaszból.

A most már "dákó-románok"-lakta területen - továbbra is a Tisza, a Duna és a Dnyeszter között - a jelzések szerint 248-ban és 250-ben a vizigótok vonulnak át. Esetleg még is telepednek ott, de ez a térképből nem derül ki. Megkerülve Erdélyt csak Moldvában és a Havasalföldön járnak. 376-ban dél felől betörnek Erdélybe is. A gepidák 249-ben észak felől elérik a Küküllőt, de nem látjuk, ott maradnak-e, vagy visszafordulnak. 473-ban a gepidák az Alföld keleti szegélyén vonulnak délre a Szerémségbe.

A hunok előbb észak felől megkerülik Erdélyt, majd a Dunától délre vezetnek hadjáratokat. A térkép szerint Erdélybe be sem teszik a lábukat. Az avarok Erdélyt észak felől megkerülve érkeznek az Alföldre, egy oszlopuk nyugat felől a Maros mentén eljut a Küküllő torkolatáig. A VII. század első éveiben az avarok a Duna jobbpartján eljutnak a Fekete-tengerig. A térkép azt sugallja, hogy expedíciókról, hadjáratokról, átvonulásokról van szó, nem pedig tartós megszállásról, letelepedésről.

Időrendben ideillik a 7. térkép, tehát nézzük meg most. Ez a könyv legnagyobb térkép-melléklete: "Vallási irányzatok Európában és Ázsiában / a IV. és V. században /". Szinte elvész ezen az - először az Eyclopedia Universaliban 1980-ban megjelent - térképen az a kis bekeretezett négyszög, amely a kereszténység korai erdélyi jelenlétét mutatja. Közlését Zenovius püspöknek Moigradban talált fogadalmi ajándéka indokolja. Ebből ugyanis keresztény hierarchia meglétére következtet a szerző, az pedig - szerinte - elképzelhetetlen egységes román politikai szervezet nélkül. Érvei, megvallom, engem nem győztek meg.

A 6. térkép / a román atlaszból / "A bolgárok, magyarok, besenyők és kunok vándorlásának irányai és a tatárok nagy betörése". A románok a Tisza és a Dnyeszter közötti területet lakják, amely tele van IX - XI. századi román államalakulatokkal. Ilyenek Erdélyben az Anonymus alapján ismertetett Glad - Ahtum, Menomort, Gyelu - Gyla IX - XI. századi vajdaságai. E szerint tehát Gyula, Szent István nagybátyja is román volt. Meg kell jegyezni, hogy a Névtelen szerint, akit a szerző - ellentétben a magyar történészekkel - hiteles történeti kútfőnek tart, Menomort népe kazár volt, Gladot sem románként írja le, hanem megemlékezik arról, hogy seregét bolgár, kun és vlach csapatok erősítették. Anonymusnál egyedül Gyelu népe román / részben! /.

Figyelemre méltó a szerző bizonyítási módszere: a tétel bizonyítása magával a tétellel. Axióma: A magyar honfoglalás idején Erdély lakossága román. Továbbfejlesztve: ha tehát ott valamilyen államalakulat van, nyilván az is csak román lehet. Adat: a Névtelen szerint akkor Erdélyben három fejedelemség volt. Értékelése: ez a három fejedelemség csak román lehet, hiszen ez román föld volt / lásd az axiómát /. Így tehát éppen az Anonymus által említett fejedelmek léte bizonyítja, hogy Erdély lakossága román volt !

A térképen a magyar királyság keleti határa a Tisza. Piros betűkkel, tehát román politikai alakzatként van megírva az "Erdélyi Vajdaság" is. A román államalakulatok nyugaton és északnyugaton a Tiszáig terjednek. "Természetesen" Csanád és Máramarossziget is román. A bizánci császárság területén, Dobruzsában is vannak XI - XII. századi román formációk. A magyar honfoglalás, illetve "vándorlás" útja Bukovinán vezetett át, majd a X - XII. században vezettek a magyarok expedíciókat a Tiszától Erdélybe, de csak a XII. században kezdtek - gyarmatosítóként - ott letelepedni ugyanúgy, mint a székelyek és a szászok. / Mindenestre arra okleveles adatunk van, hogy 1213 előtt már magyar és székely kivándorlás is volt Erdélyből Moldvába ! / A dáko-románok és a kijeji fejedelemség között a Dnyeszter a határ. / Hol lehetett e szerint a kazár birodalom ? Korabeli források szerint Moldva és Havasalföld közös neve a XI - XIII. században Cumania, tehát még ott sem volt román a lakosság ! /

A 8., szintén a román atlaszból átvett térkép hasonló az előbb látotthoz: "Román politikai alakulatok a IX - XIII. században". A magyar királyság keleti határa itt is a Tisza, a Kárpát - Duna - Pontus térségben csak román államalakulatok vannak./Ez a "Kárpát - Duna - Pontus térség" a szerző altábornagynak és a hazájabeli történészeknek kedvelt kifejezése.

Első pillantásra nem látszik szerencsés dolognak egy ily hosszú időszaknak egyetlen térképen való bemutatása, ráadásul ez az időszak a szerző által tárgyalt terület életében jelentős változásokat hozott, hiszen ez a magyar honfoglalás és államalapítás kora. Ha azonban a térképet alaposan szemügyre vesszük, látjuk, hogy a választott megoldás tudatos. Célja éppen annak bizonyítása, hogy a magyar honfoglalás és államalapítás nem gyakorolt jelentős hatást Erdély életére, politikai helyzetére és a lakosság etnikai összetételére. Ezért is ábrázolja az erdélyi vajdaságot a román politikai képződmények egyikeként Észak-Erdélyben, tőle délre pedig a VIII - XII. századi Voevodatul Alba-t. Ez utóbbi alkalmasint a Szent István által meghódított Keán-féle bolgár - szláv fejedelemség, de itt "természetesen" ez is román ország. Látjuk az anonymusi Ménmarót, Gyelu és Glád "román" fejedelemségeit is. Semmi nyoma annak, hogy a magyar királyság uralma, vagy legalábbis befolyása a jelzett időszakban kiterjedt volna a Tiszától keletre levő területre, de annak sem, hogy a besenyők, majd a kunok egyáltalán a világon voltak akkoriban. A Dnyeszter balpartjára itt is a kijevei fejedelemséget képzelettel a szerző, előttem ismeretlen adatok alapján.

A 9. térkép a szerző eredeti térképe: "Idegen népesség gyarmatosítása az erdélyi térségben". A Dnyesztertől csaknem a Tiszáig terjedő összefüggő román népesség között vörös, barna, illetve világos zöld szín jelzi a betelepített "gyarmatosító" sászokat, magyarokat, illetve a székelyeket, akik együttesen is elenyésző kisebbségben vannak a románok között.

A 10. térkép: "A román országok a XIV. században és a XV. század első felében" / a román atlaszból /. Román országok Erdélyben: T. Maramuresului, T. Oasului, T. Hategului 1435-ig a havasalföldi román országhoz tartozik, akárcsak T. Fagarasului 1386 - 1452. Oda tartozott e szerint a Szörényi bántság is / 1366 - 1449 /. A "román" Erdély nyugati határa önmagáért beszél. Történelmi ismereteink szerint önkényesnek látszik az "Erdélyi Vajdaság" időhatárainak megállapítása: 1111 - 1541. / Eltekintve attól, hogy szerintünk ez nem volt "állam". / Az első időpont néhány évvel követi Almos herceg dukátusának megszűnését, a második Buda török kézre kerülésének, a szerző szerint Magyarország megszűnésének éve. Talán nem értesült arról, hogy az utolsó erdélyi vajdát, Zápolya Jánost 1526-ban királlyá választották és ettől kezdve csak Ferdinánd király és párthívei nevezték vajdának. Arról sem tud, hogy a magyar királyi címet János Zsigmond is viselte 1571-ig.

A térkép feltünteti a megyéket az egész "román" területen egységes jelzéssel, valamint - más-más színnel - a székely és a sász székelyeket. Az Erdélyhez csatlakozó, vastag drapp / román / és vékony zöld / magyar / csíkozással ábrázolt terület a jelmagyarázat szerint "Western Comitatus / Partium /", de ennek nyugati szélénél kezdődik a "Transilvania" felirat. Ide tartozik egész Szatmár és Bihar vármegye. Gyula, Mezőtúr, Munkács ekkor

még Magyarországon van, Debrecen és Arad azonban már Erdélyben, illetve ennek "nyugati részeiben", tehát Mátyás király korában sem tartozott a szerző szerint Magyarországhoz. A feltüntetett csatahelyekről nem derül ki, hogy ott ki harcolt ki ellen, de az évszámok tanúsága szerint Zsigmond, illetve Hunyadi török háborúiról van szó.

A 11. térképet - "A román államok Európa politikai térképén a XVI. század közepén" - egy 1901-ben kiadott német történelmi atlaszból vették át, eredeti címe "Európa a XVI. század közepén / 1559 /". A jegyzet szerint Walachia, Transilvania és Moldavia halvány drapp színű, de itt nem jelzik, hogy ez a színezés az eredeti térképen nincs rajta. Márpedig nincs rajta. Így nem szabad egy átvett térképet kiegészíteni, mert ez már hamisítás. A drapp szín betölti Dobrudzsát és a Bánátot is, a "román" Erdélyt nyugaton az Eperjes - Kassa - Eger vonal határolja.

A 12. térkép "A román országok Vitéz Mihály idejében" a román atlaszból. E román országok a következők:

M o l d v a, színezése szerint a Dnyeszterig, bár a feltüntetett országhatár mutatja, hogy Beszarábia délkeleti része már a határon túl van. A színezés azért egységes...

T a r a R o m â n e a s c â / Havasalföld vagy Oláhország /.

T r a n s i l v a n i a, amely magában foglalja a Partiumot és a Bánátot. Ez utóbbiaknak némileg eltérő helyzetét a török hódoltságot jelző rózsaszínnel kevert drapp, tehát román csíkozás mutatja. A Partium, amelyhez többek között Arad és Debrecen is tartozik, északon Ausztriával határos. Ausztria megírása azonos jellegű a három "román" országgal. A Nagykálló és a Tisza között olvasható "Ungaria" felirat betűmérete akkora, mint a "Paşalicul Budei", "Paşalicul Timişoarei" feliratok. Megyék Erdélyben: Solnocul de Mijloc, Bihor, Solnocul de Lăuntru, Cluj, Tîrnava, stb. Kerületek: Bistriţa, Chioara, Braşov. Székelyszékek: Ciuc, Mureş, Turda, Odorhei, Aries, Trei Scaune. Szász székek: Mediaş, Sighişoara, Sibiu, Rupea, stb. Az egyetlen "County" Erdélyben Făgăras. A county itt a Havasalföldre jellemző közigazgatási egység. Látjuk a térképen Mihály fejedelem hadjáratait és több csatahelyet. De ismét: ki harcolt ezekben a csatákban és kivel? Mert itt láthatjuk pl. az 1575. évi szeptáli csatát, amelyben Báthori István fejedelem Bekes Gáspárt győzte le.

A 13. térkép "A román országok a XVIII. században" a román atlaszból. Mellékterképen Horea és társai felkelése 1784-ben.

A "román" országok:

T a r a R o m â n e a s c â, ebből Oltenia 1718 - 1739 között osztrák. "Idegen erők megszállása alatt" Dobrudzsza.

M o l d v a a Dnyeszterig, de ebből "idegen erők megszállása alatt" Bukovina, valamint Délkelet-Besarábia.

E r d é l y i f e j e d e l e m s é g, 1765-től nagyfejedelemség. Itt "idegen erők megszállása alatt" a Bánát / 1552 - 1718 török, utána osztrák /, Crişana / Körösvidék, a Partiumnak a Maros és a Szamos közötti része /, valamint Maramureş. Figyelemre méltó helyzetértékelés: Erdély nagyfejedelmének, a magyar királynak / és egyben a német-római császár feleségének / serege tartja "idegen megszállás alatt" Erdély nyugati "részeit", de magát Erdélyt, úgy látszik, nem. Talán a csíkozott területen nem nagyfejedelmi, hanem magyar királyi minőségében

tartott katonákat Mária Terézia ? - Magyarország azonban nem létezik. Területét az "Imperium Habsburg" felirat fedi.

A 14. térkép: "A román országok a XVIII. század végén és a XIX. század elején" a szerző térképe. A már ismert három román országot látjuk. Változatlanul "idegen megszállás alatt" Bukovina, Dobruzsza, a Bánát, a Partium és a Körösvidék.

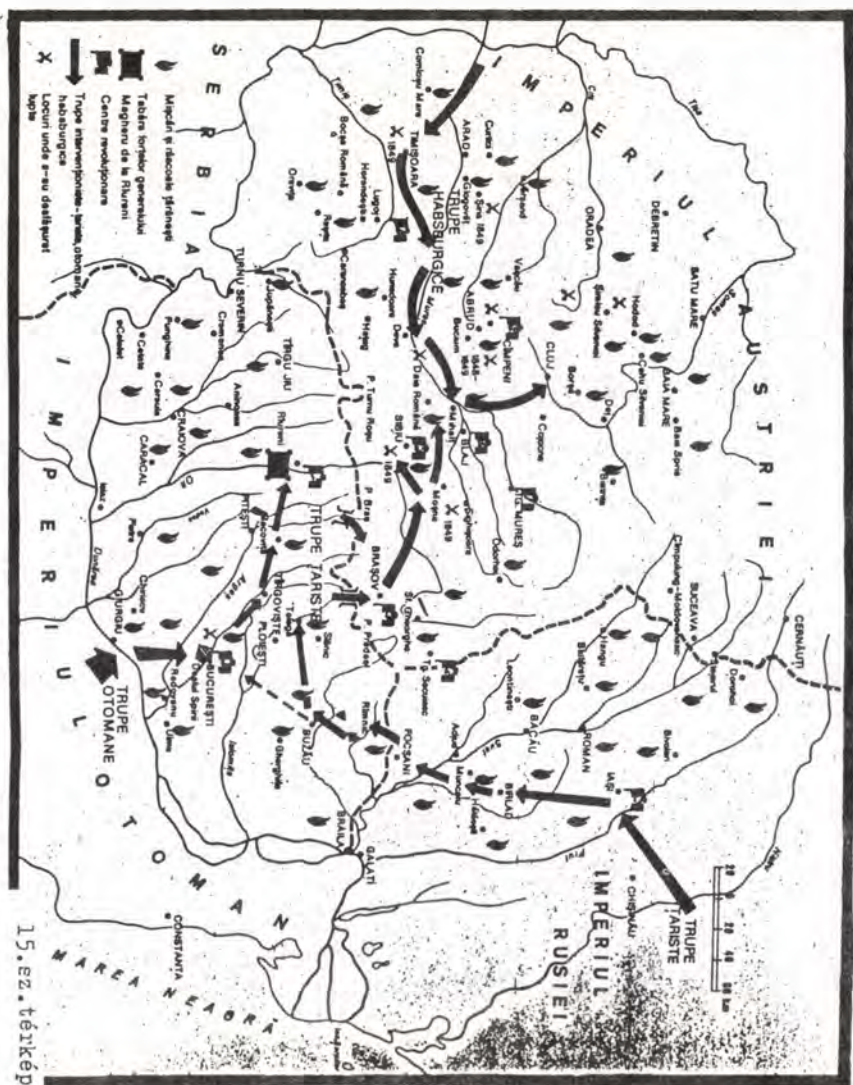
A kötet egyik legtanulságosabb térképe - a 15. - "Az 1848 - 1849. évi román forradalom" ábrázolása. Ez a térkép először 1976-ban jelent meg Bukarestben. Drapp szín jelöli a "románlakta" területet, még hozzá elég nagyvonalúan: itt az egész Székelyföld román lakosságú. Megtudjuk, hogy 48-ban román forradalom volt, amely kiterjedt mindhárom "román" országra és amelyt a török, az osztrák és az orosz császár seregeinek intervenciója vert le. E román forradalom központjait kis román zászlócskák jelzik. Az egyik ilyen "román" forradalmi központ Marosvásárhely. Szó sem esik magyar forradalomról, magyar sereg erdélyi harcáról. Vagy mégis ? Csatahelyeket látunk, de a csata időpontjából csak az évet tüntették fel. Így nehezebb azonosítani, kiknek az összecsapásairól emlékezett meg a szerző a Temesvár, Nagyszeben, Segesvár mellé rajzoltatott kardokkal. Látjuk viszont az intervenció seregek útját jelző vastag fekete vonalakat, közülük a nyugat felől jövő sereg mozgását jelzőt is. Nehogy összetévesztük mással, ráírták, hogy a Habsburgok csapatai. Mármost jól tudjuk, hogy nyugati irányból Erdélyben a szabadságharc egész ideje alatt nem vonult be jelentős osztrák sereg. Bem seregének az orosz beavatkozásig nem volt dolga más osztrák sereggel, mint amely báró Puchner parancsnoksága alatt már eredetileg is ott állomásozott. De akkor milyen sereg lehetett ez a szerző által Habsburg csapatokká minősített sereg ? Ez bizony nem más, mint Bem erdélyi magyar serege ! Így lesz a magyar forradalom seregéből a forradalmat leverő intervenció sereg, a nemzetközi szabadságharcos vezérből a "román" forradalom leverője, a Habsburgok soha nem békülő ellenségéből Habsburg sereg vezére. És ezek után azt sem tudjuk, melyik oldalon harcolt Petőfi Sándor és kik ölték meg. Román barátaink tehát így látják 1848-49 eseményeit.

A 16. térkép a szerző eredeti térképe - a fejedelemségek 1859-ben történt egyesülése és az első világháború kitörése közötti Romániát mutatja, nem is akárhogyan. Beszarábia orosz, Bukovina és az Erdélytől nyugatra eső, de ma Romániához tartozó terület osztrák "megszállás" alatt. Erdélyt, a "román" Erdélyt 1867-ben "bekebelezte" Ausztria-Magyarország. Délen és keleten látjuk a királyi Románia területváltozásait. Lila szín jelöli az orosz, piros a román csapatok mozgását a Balkán-háborúban. Különböző alakú piros jelek mutatják a munkás- és parasztmegmozdulások helyét. Figyelemre méltó, hogy a térkép szerint ilyenek csak a román királyságban, valamint a "megszállt" nyugati részekben voltak.

A 18. térkép ismét a szerző térképe: "Románia az 1918. évi Nagy Unió után".

A "Nagy Unió" előtti háborúról, sajnos, nem látunk térképet, mint ahogy a bukaresti béke utáni állapotról sem. Ez a "Nagy Unió" a szerző szerint azzal kezdődött, hogy 1918 tavaszán Beszarábia egyesült a román királysággal. / Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy ekkor a Román Királyság déli részét a buka-

REVOLUTIA ROMÂNĂ DE LA 1848 - 1849

15.sz. térkép

resti békét követően Mackensen német serege tartotta megszállva, a román kormány Iaşiban székelte, Szovjet-Oroszország pedig mindenáron és azonnal be akarta fejezni a háborút. Erről azonban a könyvben nincs szó. / A "Nagy Unió" azután azzal vált teljessé, hogy Erdély lakossága 1918. decemberében "elhatározta a Romániával való egyesülést". Nem Romániához csatolták tehát Erdélyt, hanem egyesült vele és ezt az egyesülést csak megerősítették, szerződésben foglalták a trianoni békében.

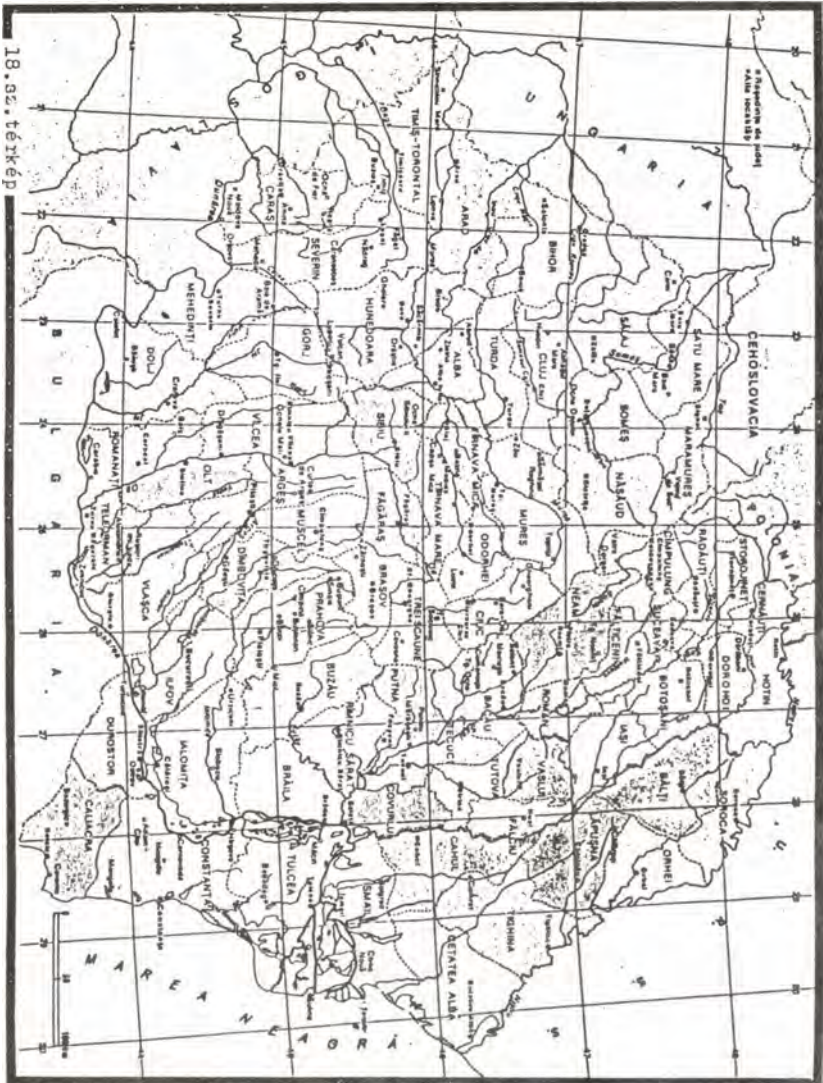
Nem látunk térképet a könyvben a "Nagy Uniót" követő nyugati hadjáratról, amelynek az első fázisban a "csatlakozott" terület megszállása volt a célja, a következő szakaszban pedig - újabb területek megszerzése mellett - a magyarországi Tanácskormány megdöntése. Erről az utóbbi hadjáratról itt azt olvashatjuk, hogy Romániát 1919. nyarán magyar agresszió érte, amelynek célja a Romániával egyesült románlakta területek "meghódítása" volt és ennek a támadásnak az elhárítása után az ellentámadásba átment román hadsereg foglalta el Budapestet. E hadjárat leírásában és egyébként is a szerző teljes mértékben szolidáris a királyi Románia külpolitikájával.

A 19. térképet az 1971-ben megjelent román iskolai történelmi atlaszból vették át: "Európa politikai térképe a két világháború közötti időszakban". Ez feltünteti a versailles-i béke következtében Franciaországhoz, Lengyelországhoz, Litvániához és Dániához került egykori német területeket, nem jelöli viszont Romániának a világháború utáni területgyarapodását. Szerinte nyilván nem is volt ilyesmi, csak olyan területek "egyesüléséről" tud, amelyek mindig is román országok voltak - a "Iárpát - Duna - Pontus térségben". Ábrázolja a térkép az 1923 és 1938 közötti határváltozásokat, beleértve Csehszlovák területeknek 1938-ban Magyarország általi "elfoglalását".

A 20. térkép ismét a szerzőé: "Európa 1940. végén". Csíkozás jelöli a háborús események során más országok uralma, illetve megszállása alá került területeket. Így látjuk Franciaország nagy részének és más országoknak, országrészeknek német megszállását, egyes területeknek a Szovjetunióhoz történt csatlakozását, illetve csatolását és Magyarország területi nyereségeit. Az 1940. nyarán a Szovjetunióhoz visszakerült Besarábia csíkozása alig látszik.

Sajnos, nem látunk térképeket Románia második világháborús szerepléséről, amellyel a szövegben is csak néhány sor foglalkozik. Abból azt tudjuk meg, hogy a háború alatt az egész román nép ellenállt a gyűlölt német megszállásnak és a még jobban gyűlölt "bécsi diktátumnak", amely Észak-Erdélyt magyar igába hajtotta. Arról véletlenül nem esik szó, hogy kinek az ötlete volt az a német - olasz döntőbíráskodás eredményeképpen létrejött bécsi döntés, amely román barátaink szövegismérlésében "bécsi diktátum". / Groza börtönaplójából is tudhatjuk, hogy ezt a döntőbíráskodást a román kormány kezdeményezte! / Szerzőnk diszkrétan megkerüli azt a tényt, hogy 1941. júniusában Románia Németországgal egyidőben és együtt támogatta meg a Szovjetuniót újra anektálta Besarábiát / a mai Moldáviai SzSzK-t /, sőt a Dnyeszteren túl is bekebelezett ukrán terület Transnistria néven. Erről és a román hadsereg keleti harcairól nem esik szó, annál több arról, ami 1944. augusztus 23. után történt. Mintha Románia számára akkor kezdődött volna a háború.

ROMÂNIA DUPĂ MAREA UNIRE DIN 1918

A 21. térkép, a román katonai kiadó gondozásában 1980-ban megjelent atlasz egyik térképe, "Az antifasiszta és antiimperialista fegyveres nemzeti felkelés általános kifejlődése 1944. augusztus 23-31.". Az egymással szemben álló seregtestek elhelyezkedése, támadási irányok, a román sereg harca a németek ellen.

A további térképek a szerző eredeti térképei. A 22. térkép "Észak-Erdély felszabadítása". A román csapatok mozdulatainak irányát vörös, a szovjeteket lila nyilak mutatják, de nemcsak ezért látszik a román hadsereg részvétele jeletősebbnek a Vörös Hadseregnél: attól tartok, itt a szerző eltúlozta a nyilak méreteit és mennyiségét. Ez a döntő különbség a vörös szín alkalmazásában az először látott néprajzi térkép és e kötet egyes térképei között.

Még szembeötlőbb ez a torzítás a 23. térképen, amely a román hadsereg részvételét mutatja be Magyarországra, Csehszlovákia és Ausztria felszabadításában. Annyi a piros nyíl, hogy azt lehetnének, a románok nyerték meg a második világháborút, a szovjet katonák csak segítettek nekik. Figyelemre méltó viszont, hogy a Pruttól keletre eső területek 1944. augusztusa után már nem tartoztak a "Kárpát - Duna - Pontus térséghez".

A térképmelléletek sorát Románia Szocialista Köztársaság közigazgatási térképe zárja a ma is érvényben levő megye-beosztással.

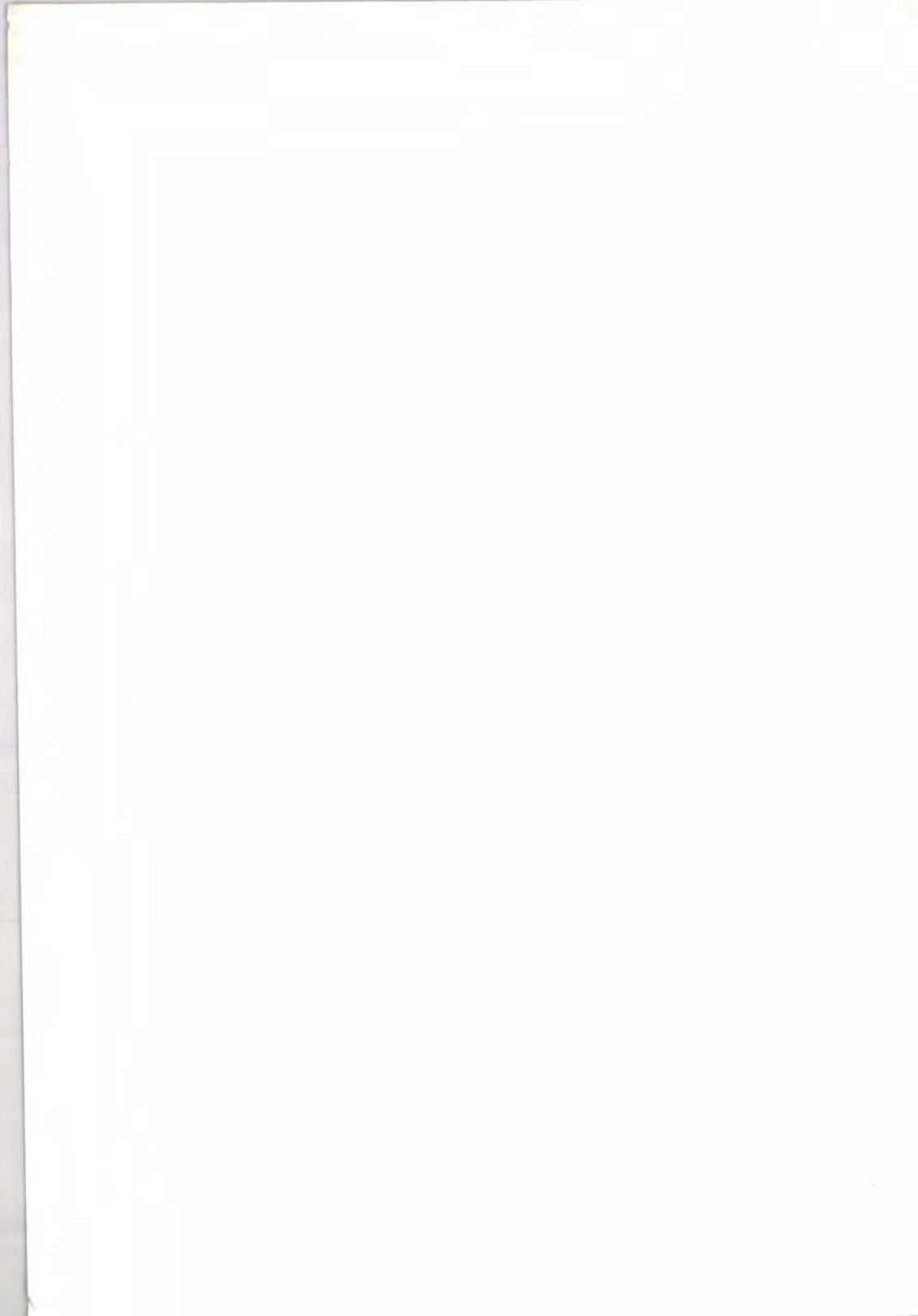
A bemutatott térképekből láthattuk, hogyan lehet a történelmi térképeket és a térképi illusztrációkat felhasználni egy ország történetének, vagy annak a bemutatására, amit a szerző az illető föld történelmének nevez. Ez a könyv, amelynek térképeit látták, egy világnyelven, tehát a külföldi olvasók számára jelent meg. Láttuk viszont, hogy e térképek nagyrésze romániai iskolai történelmi atlaszokból származik, tehát felhasználják az iskolai történelemtanításra is. A román gyerekek, köztük - a novemberi pártkongresszuson Nicolae Ceaușcutól hallott kifejezéssel élve - a magyar anyanyelvű román gyerekek, ezekből a térképekből és így tanulják hazájuk történelmét.

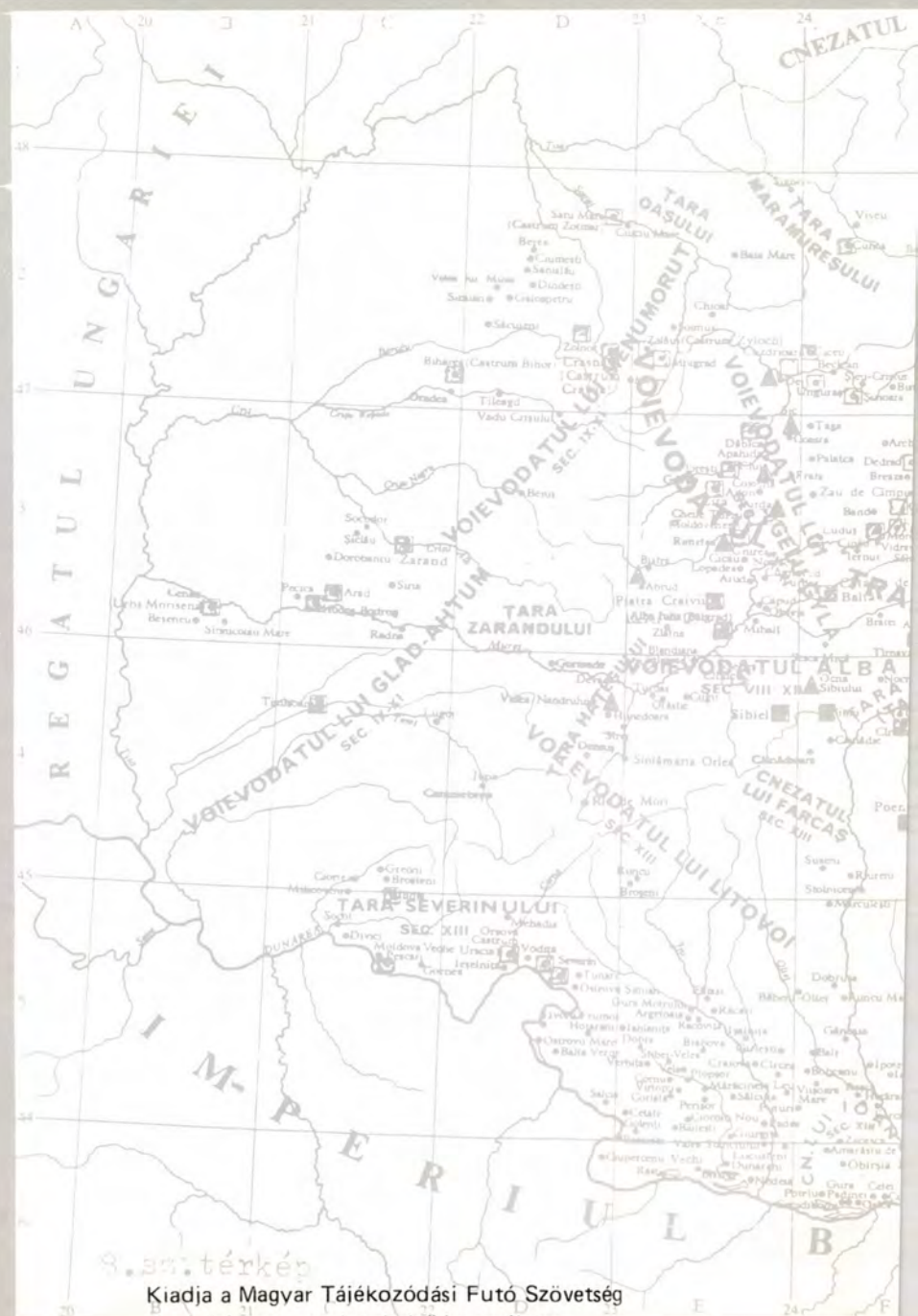
Amint a bemutatott térképek bizonyítják, a térképszerkesztő és munkatársai kitűnő munkát végeztek. Szép térképeket készítettek. Kiemelték, amit a szerző mondanivalója érdekében ki kellett emelni, eltűntették, ami ezzel ellentétes, vagy legálábbis elhanyagolták. Szaktudásukat teljes egészében a szerző céljainak szolgálatába állították. A térképeken feltüntetett szakanyagért, a közölt adatok hitelességéért, amint mondtam, nem a térképész, hanem a szerző felelős.

Amennyiben a Tisztelt Térképbarátok nem lettek valamenynyien lelkes barátai az összes térképnek, amelyeket most láttak, úgy érzem, ez nem az én bűnöm.

/ Elhangzott 1985. május 8-án /

Megjegyzés: az előadásban az idézett könyv 1983. évi angolnyelvű kiadását ismertettem, az itt mellékelt térképek az 1984. évi románnyelvű kiadásból valók. / TRANSILVANIA STRĂVECHI PĂMÎNT ROMĂNESC, București, 1984. Editura Militară /

1. térkép
 Kiadja a Magyar Tájékozódási Futó Szövetség
 kézirat gyanánt, belső használatra

LUIȘTELI-GYLA Formatiuni politice romănești în secolele IX - XIII
 Szerkesztette és a kiadásért felel:

Atlas pentru istoria României / Editura didactică și pedagogică, București, 1983, p. 28

Skerletz Iván főtitkár

TÉRKÉPVILÁG

A TIT TERMÉSZETTUDOMÁNYI STÚDIÓ
TÉRKÉPBARÁTOK KÖRE ELŐADÁSAIBÓL

Budapest, 1989. május

Bizza
a
SZÜV-el

!

EGY MAGYAR TISZT ÁLTAL A DON MELLŐL HAZAMENTETT
VEZÉRKARI TÉRKÉPEK

Habent sua fata mappae geographicae. / A térképeknek is megvan a maguk sorsa. / Ezzel a szentenciával, amelyet Terentianus Maurus római verstani írónak a megállapításából / "Habent sua fata libelli" / szabadon formáltam meg, azt kívánom kifejezésre juttatni, hogy nemcsak a könyveknek, hanem a térképeknek is megvan a maguk kiszámíthatatlan, megismételhetetlen, olykor kalandos sorsa. Akadnak olyan térképek, amelyeket a teljes elhasználódásig megbecsülnek, óvnak. Új korukban vászonra ragasztják őket, az időjárás viszontagságai elől térképtáskába rejtik. De még a sérült, nyüzött, csonka, összefirkált példányokat is gondosan megőrzik, és féltőn vigyáznak rájuk. Gondoljunk a régi "angyalos" kirándulótérképekre. Am voltak már olyan silány térképek is / pontosabban: "térkép" címén forgalomba hozott nyomdaipari termékek /, amelyek nem ritkán úgy végezték, mint valami közönséges háztartási hulladék. Ha a világ járása megnehezedik, rossz idő jöhet, méltatlan sors várhat a térképekre is. Olykor a feleslegesnek ítélt térképeket tömegesen kótyavetyére bocsátják, és felelőtlenül prédálják, pocskolják. Máskor meg homlokegyenest az ellenkezője történik: a kémhisztéria és titkosítási mánia elhatalmasodásakor az éberség jelszava alatt a részletes topográfiai térképeket hatósági úton begyűjtik. Némelyek azonban, dacolva a parancsszóval, ekkor sem hagyták térképeiket cserben, és pincékbe, ládák fenekére menekítették őket. Évtizedekig tartó rejtőzés után a pincék homályából csak mostanában szállingóznak elő ezek a szerencsétlen, sorsüldözött földabroszok, gyakran dohosan, penészesen. A viszontagságokat átvészelő térképek régi gazdái már nem is igen vannak az élők sorában, az örökösök pedig többnyire furcsállkodva nézegetik a régi, számukra mit sem mondó térképeket, és könnyű szívvel túladnak rajtuk.

Valamikor a hetvenes évek vége felé az egyik budai magánantikvárium tulajdonosa megvételre kínált egy 47 x 33 cm nagyságú, kék papirkötésű, barna vászongerincű albumot, amelynek címkéjére a következő szöveg volt nyomtatva: "Ady. Székely Aladár eredeti fényképei Móricz Zsigmond előszavával". A húszas években e címmel kiadott albumban a fotóművészeti realizmus első hazai képviselője, Székely Aladár / 1870-1940 / 7 eredeti Ady-arc-képet tett közzé. Am a nekem vételre ajánlott példányban csupán

a Móricz Zsigmond-i előszó volt megtalálható, az Ady-arc képek pedig mind hiányoztak. Helyükön mintegy 50-60 db régi, főleg első és második világháborús katonai térkép volt az albumban. Az idő már meglehetősen későre járt, s ezért anélkül, hogy a térképeket mindjárt alaposabban szemügyre vettem volna, megvásároltam őket. Az eladási ár inkább alacsony volt, mint magas. A szituációból kiérződött, hogy az antikvárius mielőbb szabadulni igyekszik ettől az általa bizonyára kényesnek tartott portékától, amely még talán bajt is hozhat rája. Szemmel láthatólag megkönnyebbült, amikor a vaskos albummal a hónom alatt elhagytam az üzletét. Vegyük tekintetbe, hogy még jóval a glasznoszty kora előtt jártunk.

Otthon azután, amint időm engedte, tüzetesebben vizsgálgatni kezdtem az albumban hozzám vetődött térképészeti zsákba-macsákat. Mindenekelőtt csoportosítani kezdtem a térképeket. Kiszámú kivételtől, pl. Kolbenheyer Károly 1876. évi, felkasírozott Magas-Tátra térképétől eltekintve a térképek két nagy csoportra váltak szét. Az első csoportba az első világháború hadszíntereinek katonai térképei tartoztak. A keleti hadszínterről főleg Litvánia, Lengyelország, Fehéroroszország és Galícia térképei voltak szórványosan képviselve kisebb részben orosz részletes térképek, nagyobb részben német és osztrák-magyar részletes és általános térképek alakjában. / Az egyik, Zirin feliratú, tehát dél-fehéroroszországi területet ábrázoló 1 : 25 000-es német térképre körbélyegzőt nyomtak közepén a kétfejű sással, körülötte pedig felirattal: "K.u.K. Feldhaubitregiment No. 16" / cs. és k. 16. tábori tarack ezred /. Ebből talán következtethetünk a térkép egykori tulajdonosának fegyvernemére: tüzér lehetett. / Az olasz hadszínterről az Isonzó / Görz város / környékét olyan - haditérképészeti előállítású - 25 000-es lap is ábrázolta, amelyen kék felülnyomás tüntette fel a saját állásokat, piros felülnyomás pedig az olasz állásokat.

A térképcsomag jó felét azok a - különféle eredetű és különböző méretarányú - térképek tették ki, amelyeket a Szovjetunió ellen német alárendeltségben harcoló honvéd kötelékek magasabb parancsnokságain használtak 1941. júniusa és 1943. januárja között. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy e térképek nem egyszerre kerültek haza, hanem legalább két alkalommal: egy részük 1941. decemberében, a gyorshadtest hazatérésekor, másik részük pedig az 1943. évi doni katasztrófa előtt. Itthon aztán gazdájuk berakta őket abba a sajátos, családi jellegű térkép-gyűjteménybe, amelynek alapját bizonyára még az apja, sőt talán a nagyapja vetette meg, s amelynek gyarapítását, úgy látszik, ő is szívügyének tekintette.

A továbbiakban ezekkel az 1941 és 1943 közötti hadműveletek során használt térképekkel foglalkozom. Látni fogjuk, hogy például a 2. / doni / magyar hadsereg térképészlete miből állt, és a látottak alapján ki fogjuk tudni igazítani azokat a félrevezető, téves információkat, amelyeket - egyebek között - egy volt haditudósító főhadnagy terjeszt a 7. könnyű hadosztály parancsnokságáról: "1943. január 13-án reggel 7 óra volt. Az első vonal csupán 18 kilométerre húzódott előttünk, a Don vonalát követte. A 7. hadosztály parancsnoksága / az Urivtől nyugat-délnyugatra, a Potudan jobb partján fekvő / Kolbinóban állomásozott. / ... / Jelentkeztem a vezérkari főnöknél. A parancsnokság a fa-

lu iskolájában székel, s a vezérkari főnök egy tanteremben ültette fel főhadiszállását. A terem egyik falát teljesen elborították az egymás mellé illesztett 1 : 75 000-es katonai térképek. A térképen piros zászlócskák jelezték a Vörös Hadsereg, kékek a magyar hadsereg fontosabb parancsnokságait és állásait. / Galyas Ferenc: Hősi halálom után. Bp., 1987.101. / Mondanom sem kell: 75 000-es térképek a Don mellékéről soha nem készültek. De hiányoztak a Donnál a magyar hadseregnél rendszeresített 25 000-es, 200 000-es és 750 000-es méretarányú térképek is. Ott másféle térképek járták. S a 2. magyar hadsereg kötelekei nem is hazulról vitték magukkal, hanem csupán a hadművelési területen kapták meg a szükséges térképeket. Görgényi Dániel utász százados / 1948 után vezérőrnagy /, aki az elvonuló III. / szombathelyi / hadtest törzséhez volt beosztva, emlékirataiban beszámol arról, hogy frontra indulásuk előtt a németeken keresztül eredménytelenül kíséreltek meg leendő működési területüket ábrázoló térképekhez jutni: "Hadtestünk vezérkari főnöke, vitéz Solymossy Ulászló ezredes, aki korábban Prágában volt katonai attasé, még abból az időből ismerte a budapesti német katonai attasét. Megpróbálta, hogy térképeket szerez arról a területről, ahol hadtestünket előreláthatólag bevetik. A német katonai attasé nem állt kötelnek: nem adott térképet." / Görgényi Dániel: Signum Laudis. Egy katona emlékiratai. Budapest, 1968.87. /

Esetleges félreértések, túlzott várakozások elkerülése végett előre kijelentem, hogy a bemutatandó térképeken ábrázolt hadművelési területeken személyesen soha nem jártam, tehát sem a Don-kanyarról, sem a mögöttes vidékekről nincsenek közvetlen tapasztalataim, átélt eseményeken alapuló emlékképeim. Amit előadásomban mondandó vagyok, azt kizárólag a tulajdonomba került térképekről olvasom le, illetőleg a tárgyra vonatkozó szavahiható irodalomból merítem. / A felhasznált irodalmat természetesen mindig meg fogom nevezni. / Következőleg ne várjanak tőlem hadszíntéri beszámolót, hanem térképek demonstrációját és annak érzékelését, hogyan kísérelhető meg térképek és olvasmányok alapján a múlt megelevenítése.

A bemutatandó térképeket rendeltetésük alapján osztályozom hadászati, hadművelési és harcászati térképekre. A legfelső vezetés és a légierők számára szerkesztett hadászati térképek nagy területet ábrázolnak részletek nélkül, kis, anyagomban 1 : 1 000 000-s és 1 : 600 000-es méretarányban. A hadszíntér természetit, közlekedési stb. viszonyainak a tanulmányozására, katonaföldrajzi kiértékelésre szolgálnak. A gyorscsapatok és a felső vezetés számára való hadművelési térképeket anyagomban 1 : 300 000-es méretarányú térképek képviselik. Ezek a hadművelési tervezésnek és vezetésnek az eszközei. Az alsó vezetés számára készült harcászati térképek kis területet ábrázolnak kellő részletességgel, anyagomban 1 : 100 000-es méretarányban. A terepen való tájékozódásra, a harc tervezésére és vezetésére használatosak. A hadászati és hadművelési térképek általában a háttérországban működő térképészeti intézetekben készülnek már a háborúk kitörése előtt is, magas technikai színvonalon. A harcászati térképeket viszont gyakran tábori térképnyomdák hevenyészve állítják elő zsákmányolt térképek felhasználásával, közepes vagy alacsony technikai kivitelben, feleslegessé vált térképek hátoldá-lára nyomva.

I. Hadászati térképek

1. Oroszország - Észak

Méretarány: 1 : 1 000 000. Megjelenési hely és idő: Berlin, 1941. VII. Kiadta a német légi haderő vezérkara. Síkrasz és vasútvonalak fekete, közutak piros, vizek kék színnel. A térkép négy sarkán található rajzszeg okozta lyuk arról tanúskodik, hogy a térképet felfüggesztett helyzetben áttekintő munkatérképként használták. Kétségtelen jele ennek az is, hogy a térképlap nyugati szegélyére szabad kézzel beirt Dubnótól kezdve / ez a Dubno Ukrajnában van Lvovtól északkeletre mintegy 200 km-re / egy zöld ceruzával berajzolt menetvonal húzódik úgy 1500 km-nyi hosszúságban egészen a Donig, Voronyezs alá, a 2. magyar hadsereg körzetéig. Nagyobb települések jelenél a folyamatos zöld vonalat egy ugyancsak zöld András-kereszt metszi. Nyilvánvaló, hogy a 2. magyar hadsereg részére használatra kijelölt utánpótlási útvonallal van dolgunk, amelyet napi menettávolságoként /80-120 km/ órséggel biztosított elszállásolási lehetőség szakít meg. Az országúton bejelölt menetvonal a következő településeket érinti: Rovno, Novograd-Volinszkij, Zsitomir, Kijev, Nyezsín. Nyezsínnél az útvonal kettéágazik északkelet és délkelet felé. Az északkeleti útvonal iránya: Krolevec, Gluhov, Rilszk, Kurszk, Szvoboda, Koszorzsa, Dolgoje, Kszenszkij, Jegorovszkaja / kézzel beírva /, Kasztornoje, Sztarij Oszkol, Prokugyina / kézzel beírva /, Csernyanka, Novoukolovo, Krasznoje. Krasznojénál az észak felé forduló menetvonal ismét kettéágazik. A nyugatabbra haladó: Krasz-nije Viszelki / kézzel beírva /, Repjevka, Krasznoipje, Plotova / kézzel beírva /, Rosszoski / kézzel beírva /. A keletebbre haladó menetvonal: Boguszlavszkaja, Plotova, Rosszoski. - A Nyezsintől délkeletre haladó útvonal iránya: Priluki, Romni, Szumi, Ahtirka, Belgorod, Korocsa, Novij Oszkol, Zaszoszno, Alekszejevka. Alekszejevkánál az útvonal kettéágazik. Az északi Krasznoje felé halad. A keleti útvonal: Tatarino, Karpenkovo és Pilipi / kézzel beírva /.

Hogy a valóságban hogyan is festhetett ez a többfelé is partizánoktól veszélyeztetett vidékeken keresztülhaladó útvonal, arról valóság-hű képet kaphatunk a vezérkari beosztásban levő Bárczy János ejtőernyős főhadnagy leírásából. Bárczy 1943. júliusától az október 14-én történt sebesüléséig / ami végül is megvakuláshoz vezetett / a Légierők Parancsnokságától haditapasztalat-szerzésre volt vezényelve Ukrajnába az ottani magyar megszálló csapatokhoz. / Félévvel voltunk a doni katasztrófa után, az első vonalban ekkor már nem harcoltak magyar katonák. / A közlekedési helyzetet ekként jellemezte Bárczy: "Egy újabb napba telik, amíg / Kijevből / elvergődöm Zsitomirba. Vonattal, a végén azonban felkéredzkedek egy autóra. Csak konvojban szabad közlekedni, legkevesebb tíz kocsi, amit elindíthatnak egyik helységről a másikba. Minden település be- és kijáratát több soros, derekvastagságú fatörzsekből épített járműterelő védi, amin csak egyenként és lépésben lehet cikcakkozva áthaladni. Órség mindent, igazoltatás: a csomagtér és az utasok ellenőrzése még ennél is gyakoribb." / ... / "Sötétedéstől virradatig minden közlekedés - még konvojban is - életveszélyes, ezért szigorúan tilos." / ... / " ez annyit jelent, hogy a megszállók és a parti-

zánok között valamiféle gentlemen's agreement van érvényben, mely szerint a nap egyik felében ez a fél, a másikban meg a másik fél jogosult használni az úthálózatot." / Bárczy János: Zuhánougrás. Bp., 1981. 366-7. / Magának az országútnak a műszaki állapotáról ezeket tudhatjuk meg Bárczy Jánostól: "Erdők, elhanyagolt, parlagon heverő szántóföldek között vezet a széles kövesút, melyről mintha elfelejtették volna a felső, zúzottkő és burkoló réteget. Hatalmas terméskövek vannak jól-rosszul összeillesztve, a homokos, laza földre fektetve: ez az, amit a térkép műútnak jelez. A sűrű, szinte áthatolhatatlan vegyes lombos, főleg nyírfákból álló erdő gyakran szegélyezi az út mindkét oldalát. Ezekon a szakaszokon, biztonsági okból, 30-60 m széles friss irtás, letarolt, rejtőzésre alkalmatlanná tett mezsgye, ha úgy tetszik: gyepe húzódik. De ettől még alig válik biztonságosabbá a közlekedés." / 368-9. / "Ennek a széles, lapos terméskövekkel lazán burkolt útnak ... meg se kottyant az, ha itt-ott felrobbantották volna, hiszen egy kátyúval, gödörrel több vagy kevesebb - nem befolyásolta az út átbocsátó képességét. Műtárgy alig volt itt, a terepdottságok miatt. Ami kevés híd, átereszt akad, azt már rég felrobbantották a partizánok, de semmit sem értek el ezzel, mivel a hidakat, átereszeket nem állítottuk helyre, hanem helyüket terméskövel, homokkal, gömbfával tömörítettük, betöltöttük. A járművek, illetve járműoszlopok elleni támadás eleinte szörványos, később azonban már mindennapos lett." / 394. / A berajzolt utánpótlási útvonal végső, Don melléki szakaszához azonban már nemcsak épített utak, hanem talajutak is tartoztak. Ezek nyarankénti állapotáról képet alkothatunk annak a jellemzésnek alapján, amelyet egy utász főhadnagy adott az 1942. június végén, július elején Kurszk felől a Don mellékre menetlő 19. könnyű hadosztály / Miskolc / útvonaláról: "A sztyeppen, amerre haladtunk, épített utak nem voltak, csak az előttünk menetelt csapatok csapásain vagy földutakon mehettünk, melyek kemény talaj esetén tűrhetőek voltak, de a homokos vagy vizenyős részekon a személy- és tehergépkocsik majd elsüllyedtek. Gyakran rőzsekeggekkel vagy deszkákkal kellett átsegíteni a járműveket. Sokszor voltak torlódások hidaknál vagy útkereszteződéseknél, s órákig várakoztunk a továbbhaladásra. / ... / Kora reggeltől késő estig csak harmincöt-negyven kilométert tudtunk megtenni. Hiába mentünk gépkocsival, semmivel sem haladtunk gyorsabban, mint a gyalogos vagy fogatolt csapat- és vonatrészek." / Bártfai Szabó László. Az utolsó emberig. Egy csapatparancsnok visszaemlékezései a Don menti harcokra. Bp., 1988. 49-50. / Szigorú téiben, például 1942. januárjában a Don melléki utak jóformán csak szánal voltak járhatók: "Az út, helyesebben útnyom eléggé egyenletes volt, negyven-ötven méterenként hosszú póznákra kötözött szalmacsomók jelezték az út szélét, illetve irányát. Ez a jelzés igen jól bevált, mert hófúvásos időben - szinte mindig fújt a szél - vagy sötét éjszaka a póznák nélkül egyszerűen nem lehetett volna látni az utat. Bármennyire tömörítették is a járművek a vastag hóréteget az úton, a gépkocsik csak igen nehézkesen és csakis hólánccal tudtak közlekedni. A lovas szánok viszont könnyedén és nesztelenül siklottak" / Bártfai Szabó: i. m. 113. / A nagy visszavonulás idején azonban Belgorod és Harkov között a rettenetes hideg miatt csak gyalog mozogva lehetett kibírní: "Kegyetlenül, talán még soha nem érzett módon fáztunk.

/ ... / A katonák el-elbuktak, segítség nélkül már nem tudtak felállni. Megengedtem, hogy akinek fagyott, sérült vagy feltört volt a lába, felülhessen felváltva a szánokra. De senki nem bírta ki tizenöt-húsz percnél tovább a szánon, annyira fáztak. Bármennyire keserves volt is, még mindig elviselhetőbb volt a mozgás, mint a szánon a megfagyás veszélye miatt a mozdulatlanlanság. Magam is felültem néhány percre a szánra, de különösen a karom és a lábam annyira fázott, hogy jobbnak láttam a menetelést.

/ ... / A hószilánkok csapódása miatt a szemünket sem tudtuk nyitva tartani. Előkerült néhány autószemüveg, azokat a szakaszok élén menetelők felvették, a mögöttük jövők pedig egymásba karolva, az előttük lévőök derékszíjába kapaszkodva haladtak behunyva, kendővel, sállal letakart szemmel. Ez már nem is menetelés, hanem botorkálás volt. Így fúrtuk magunkat előre órákon át a hóföregtetegbe és az éjszakába." / Bártfai Szabó: i.m. 293. /

2. B5 T u l a

Méretarány: 1 : 600 000. Megjelenési hely és idő: Budapest, 1942. V. 27. Készült a m. kir. honvéd Térképészeti Intézetben. Terv és névírás: Maácz Endre szertári százados és dr. Takács József II. szertári százados. Rajz: Jager Károly műszaki főtisztviselő. / A többi tudnivalóra l. a B6. Voronyezs térképét. /

3. B6 V o r o n y e z s

Méretarány: 1 : 600 000. Megjelenési hely és idő: Budapest, 1942. V. 27. Készült a m. kir. honvéd Térképészeti Intézetben. Terv és névírás: Maácz Endre szertári százados és dr. Takács József II. szertári százados. Rajz: Vadász Vilmos műszaki főtisztviselő. Síkraajz, vasútvonalak fekete, közutak piros, vizek kék színnel. Az alsó szegélyen fontosabb jelek: A helységek betűfajtai. Fontosabb rövidítések. Határok. Lapbeosztás. Domborzat. / Összevont áttekintés a terület általános magassági viszonyairól és vízhálózatáról. / Névírás. Kezdő délkörök különbsége. A térkép szerkesztéséhez alapul szolgált: A Szovjetunió közigazgatási térképe / 1934. /. A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg parancsnoki atlasza / 1938. /. Internationale Weltkarte / 1941. /. Karte des europäischen Russlands / előzetes kiadás /. 1 : 420 000-es orosz katonai térkép a Szovjetunió európai részéről. E magyar hadászati térkép elkészítését a következők tették szükségessé. Hitler 1940. december 18-án hagyta jóvá a Szovjetunió lerohanására kidolgozott Barbarossa-tervet. Ennek vilámháborús menetrendje szerint három hónap alatt kellett volna végezni a szovjet ellenállással, tehát júniusi támadás esetén még a tél beállta előtt. Azonban az 1941. június 22-én megindított támadás az év végére mind a három fő irányban, azaz Leningrád, Moszkva és a Kaukázus irányában kifulladás, sőt a Moszkvát 25 km-re megközelítő német hadsereg 1941-1942. fordulóján elszenvette első súlyos vereségét, és visszavonulásra kényszerült. A villámháború ábrándja szertefoszlott. Január 1-én Hitler levélben kérte Horthytól Magyarországot fokozottabb részvételre a háborúban. 1942. január 6-tól 9-ig Ribbentrop német külügyminiszter Budapesten tárgyalt, s azt igyekezett elérni, hogy az egész magyar honvédséget bevesse a szovjet fronton. Bárdossy miniszterelnök közölte Ribbentroppal, hogy Magyarország nem tudja haderejét százszázalékosan a keleti frontra küldeni, de kész a lehetőségek végső határáig, vagyis sokkal nagyobb mértékben, mint eddig a hadjáratban részt

venni. A katonai részleteket Keitel tábornagy, a német fegyveres erők főparancsnokságának / OKW / vezetője vitatta meg Budapesten a magyar vezetőkkel január 20-22. között. Hosszú alkudozás után abban állapodtak meg, hogy Magyarország 9 gyalogos és egy páncélos, valamint öt megszálló hadosztályt küld a keleti frontra, s a páncélos hadosztály teljes felszerelését a németek fogják szállítani. A Keittel kötött megállapodást követően kapható utasítást a Honvéd Térképészeti Intézet arra, hogy készítsen a magyar legfelső vezetés számára magyar névrajzú hadászati térképművet a keleti hadszíntérről. Ebből az 1942. májusára elkészült térképműből mutatok itt be három szelvényt. / 2., 3., 4. sz. térkép /

4. C 6 R o s z t o v

Méretarány: 1 : 600 000. Megjelenési hely és idő: Budapest, 1942. V.27. Készült a m. királyi honvéd Térképészeti Intézetben. Terv és névírás: Maác Endre szertári százados és dr. Takács József II. szertári százados. Rajz: Jager Károly műszaki főtisztviselő. / A többi tudnivalóra l. a B6. Voronyezs térképet. /

II. Hadműveleti térképek

5. U 50 P ł o s k i r o w

/ Ma: Hmelnickij /

Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: Németország, 1940. 1928-ban készült lengyel térkép változatlan utánnyomása, kiegészítve a szegélyen levő lengyel nyelvű jelmagyarázat német fordításával, valamint egyéb tudnivalókkal.

6. V 50 B e r d y c z o w

Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: Németország, 1940. 1931-ben készült lengyel térkép változatlan utánnyomása, kiegészítve a szegélyeken levő lengyel nyelvű jelmagyarázat német fordításával, valamint egyéb tudnivalókkal. - Az 1919-ben újjászületett Lengyelország területét osztrák-magyar, német és orosz felmérésekből származó térképek ábrázolták, vegyes méretarányban. A két világháború között a lengyelek úgy egységesítették a méretarányt, hogy harcászati térképeik számára a 100 000-as, hadműveleti térképeik számára a 300 000-as méretarányt választották. Az ötszínű 300 000-esek szép és jó térképek voltak. A domborzatot barna szintvonalakkal, a vizeket kék, az erdőket zöld, a műutakat pedig piros színnel jelölték. Síkrajuk fekete volt. A térkép délnyugati sarkában található Vinnyica / Winnica / város. 1943. őszéig ennek környékén volt Hitler főhadiszállása. / Attól fogva a főhadiszállás állandóan a Kelet-Poroszországban kiépített Wolfschanze volt Rastenburgtól 1 km-re keletre. A terület ma Lengyelországhoz tartozik, s Rastenburgnak Kętrzyn a neve. / 1942. októberében Nagybacsoni Nagy Vilmos vezérezredes, akit az előző hónapban neveztek ki a Kállay-kormány honvédelmi miniszterévé, útban a Don menti 2. magyar hadsereg felé, látogatást tett a főhadiszálláson. Emlékirataiban a következőképpen számolt be róla: "Hitler elhalasztotta Vinnyicáról való átköltözését, hogy előbb találkozhasson velem. Orvosai véleménye szerint a vinnyicai erdő, melyben a parancsnokság elhelyezkedett, nedves levegője miatt ártalmára volt egészségének. A főparancsnokság épületei ugyanis egy fenyőerdőben voltak. Ezért a főparancsnok-

VORONEZS

OSZTROGOZSSZK

3. sz. térkép^{rk}

ságot áttelepítik valahova Kelet-Poroszországba, ahol Hitlernek több napfényben lesz része." / Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendő 1938-1945. Átdolgozott, második kiadás. Bp., 1986. 102. "Hitler nem a városban lakik, hanem a kijevi főút mellett egy kis fenyőerdőben, mely az ellenséges repülőök ellen jó rejtőzködést nyújtott, s a környező tanyákban elhelyezett őrségekkel jól biztosítható volt. / ... / Fél háromkor indultunk el / a legjobb vinnyicai szállodából / a főhadiszállásra. Erős szélben és esőben haladtunk Hitler szállása felé. / ... / Három óra körül a főútról letértünk egy keskeny aszfaltos útra, mely egy fenyőerdőbe vezetett. A fenyves talán fél négyzetkilométer kiterjedésű volt. Körülötte szétszórtan tanyaszerű parasztházak voltak. Ezek az őrségek elhelyezésére szolgáltak." / I. m. 110. / "Hitler lakóháza hasonló volt Keiteléhez, és attól mintegy százalékpányire állott. A két épület külseje úgyszólván azonos volt. A ház fölé burkolóháló volt kifeszítve, hogy még az alacsonyan repülő ellenséges gépek se fedezhessék fel. Az előszobában letettem köpenyemet és pisztolytáskámat. A pisztolytáska egyébként üres volt, mert Homlok vezérőrnagy / a berlini magyar katonai ataszé / figyelmeztetett, hogy Hitlerhez nem lehet fegyveresen belépni, s ezért a pisztolyt Vinnyicán a lakásomon hagytam. Így léptem az előttem feltárukozój ajtón Hitler szobájába." / I. m. 111. / "A szoba, melyben fogadtam, ötször tíz méteres lehetett és mintegy három méter magas volt. / ... / A szoba tulsó végében állott az íróasztal. / ... / A bejárati ajtó közelében egy hosszú asztalon katonai térképek voltak kiterítve." / I. m. 112. /

7. U 49 K a m i e n i e c P o d o l s k i

Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: Németország, 1940. 1929-ben készült lengyel térkép változatlan utánnyomása, kiegészítve a szegélyen levő lengyel nyelvű jelmagyarázat német fordításával, valamint egyéb tudnivalókkal. 1941. nyarán az itteni harcokban a magyar gyorshadtest csapatai is részt vettek. Feltehető, hogy e térképpéldány tulajdonosa is köztük volt. A térkép hajtogatása arra vall, hogy térképtáskában hordták. Harchelyzet-bejelölés azonban hiányzik.

8. V 49 H u m a n / B r a c ł a w /

Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: Németország, 1940. 1931-ben készült lengyel térkép változatlan utánnyomása, kiegészítve a szegélyen levő lengyel nyelvű jelmagyarázat német fordításával, valamint egyéb tudnivalókkal. A lengyel Human nem más, mint Uman. 1941. júliusában részt vettek az itteni harcokban a magyar gyorshadtest csapatai is. Feltehető, hogy e térképpéldány tulajdonosa is köztük volt. A térkép hajtogatása arra vall, hogy térképtáskában hordták. Harchelyzet-bejelölések azonban hiányoznak.

9. Nr. 32. K i r o w o / J e l i s s a w e t g r a d /

/ Ma: Kirovograd. /

Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: országos felmérési hivatal, 1939/1940. X. Az európai Oroszország térképe. Ideiglenes kiadás. Csak szolgálati használatra. Nagyítással készült az 1922-ben helyesbített 1 : 420 000-es, azaz tizversztás orosz térkép alapján. Ut- és vasúthálózat, vízi műtárgyak és névrajz részben helyesbítve 1 : 200 000-es orosz katonai térkép és

az 1939. évi nagy Szovjet Világatlasz alapján. Az alaptérkép négyszínyomású. A cirillbetűs névrajz részben kiegészítve német felülnyomással.

10. Nr. 33. O d e s s a

Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: országos felmérési hivatal, 1939/1940. VII. Az európai Oroszország áttekinthető térképe. Ideiglenes kiadás. Csak szolgálati használatra. Nagyítással készült az 1921-ben helyesbített 1 : 420 000-es / tízversztás / orosz térkép alapján. / Egy hüvelyk vagy gyujm, azaz 2,54 cm a térképen tíz versztának, azaz 10 600 m-nek felel meg a valóságban. / Cirillbetűs orosz névrajz: a nagyobb helységek, vízek, stb. neve német felülnyomással is el van látva. Az orosz alaptérkép négyszínyomású.

11. N i k o l a j e w - B e r i s s l a w l

Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: 448. számú hadosztály-térképellátó, 1941. Motorkerékpáros hírvivő nyomtatott térképvázlata. Egyszínyomás. Domborzatábrázolás nincs. Német névrajz.

12. K o n o t o p - C h a r k o w

Méretarány: 1 : 300 000. Kiadási hely és idő: a szárazföldi hadsereg megbízásából, 1941. VIII. Alaptérképmű: az európai Oroszország térképe, 1 : 300 000. Négyszínyomás. Domborzatábrázolás nincs. Német névrajz. A magasabb vezetés térképe / Führungskarte / .Csak magasabb törzsek számára.

13. B r a z l a w - O d e s s a

/ Hat szelvény össznyomata: Brazlaw. Kirowograd. Kischinew. Wosnessensk. Bender. Odessa. / Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: országos felmérési hivatal Berlin, 1941. VI. Ötszínyomás. Domborzatábrázolás árnyalással. Német névrajz. Csak szolgálati használatra.

14. A l e x a n d r i j a - M e l i t o p o l

Össznyomat. Méretarány: 1 : 300 000. Kiadási hely és idő: a szárazföldi hadsereg megbízásából, 1941. VIII. Négyszínyomás. Domborzatábrázolás nincs. A magasabb vezetés térképe / Führungskarte / . A hajtogatás nyomai arra mutatnak, hogy térképtáskában hordták.

15-18. O w r u t s c h - T s c h e r k a s s y

K o n o t o p - C h a r k o w

B r a z l a w - O d e s s a

A l e x a n d r i j a - M e l i t o p o l

Négy össznyomat összeragasztása. / Felöleli az északon a Volhínia-Kurszok vonallal, délen a Fekete-tenger és Azovi-tenger partvidékével határolt területet. / Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: össznyomatonként más és más, 1941. Az Owrtusch-Tscherkassy össznyomat kivitelezése ahhoz hasonló, mint a külön is bemutatott Brazlaw-Odessa össznyomaté: ötszínyomás, domborzatábrázolás árnyalással. Német névrajz. Csak szolgálati használatra. Asztalra terítve használhatták. / Rajzszeg okozta lyuk nincs rajta. /

19. Z 50/Z 49. I s j u m / M a k e j e w k a

Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: 517. gépesített

hadsereg-térképellátó, 1941. IX. Közép-Európa áttekintő térképe két szelvényének össznyomata. Kisegítő jellegű kiadás. Csak szolgálati használatra. Alaptérképművek: az európai Oroszország térképe 1 : 300 000, az úthálózat 1941. évi kiadású 1 : 500 000-es orosz térkép szerint helyesbítve. Síkrajz fekete, vizek kék, erdők zöld, épített utak piros színnel nyomtatva. Domborzatábrázolás hiányzik. Német névrajz. A hajtogatás nyomai arra mutatnak, hogy a térképet térképtáskában hordták.

20-21. Z 50/Z 49. I s j u m / M a k e j e w k a

A 50/A 49. S t a r o b e l s k / W o r o s c h i l o w g r a d
/ L u g a n s k /

Össznyomatok ragasztása. / A nyugati, Isjum/Makejewka össznyomat külön is bemutatva. / Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: 517. sz. gépesített hadsereg-térképellátó, 1941. Az 1941. október 28-i, reggeli harc helyzetet berajzolásával. A német csapatok helyzete, a hadseregek sávhátára fekete, néhol kék ceruzával, a szovjet csapatok helyzete piros ceruzával ábrázolva. Harkovot a németek 1941. októberében foglalták el. Ezekben a harcokban magyar csapatok nem vettek részt. Az arcvonal 1941-1942. telén Harkov előtt megmerevedett Belgorod - Volcsanszk - Kupjanszk - Izjum vonalában, és csak 1942. nyarán lendült ismét előre Voronyezs - Don - Sztálingrád felé. Ebben az offenzívában a Kurszk - Tyim - Sztarij - Oszkol - Korotojak irányában előretörő német 2. hadsereg bal szomszédja a 2. magyar hadsereg volt, amely 1942. június végére érkezett be vasúti szállítással Orjol és Kurszk térségébe. A 2. magyar hadsereg 1942. június 28-tól július 9-ig nyomult előre, és Voronyezsnél érte el a Dont. A Voronyezs alatti 200 km széles Don menti védőszakaszt ezt követően szállta meg a magyar 2. hadsereg. - Ugy képelem, hogy egy 2. hadseregbeli - talán összekötő tiszti szolgálatot ellátó - magyar vezérkari tisztnek kezébe jutott ez a német térkép az 1941. október 28-i harc helyzet ábrázolásával. A magyar nyelvű kiegészítés tőle származhat, mert nyilván tanulságosnak vélhette a hadművelési előzményeket is. / Magyar nyelvű harc helyzet-jelzések: német oldalon: 6. hds., 17. hds., 1. pc. hds., szovjet oldalon: 12. pc. dd., 270. zöme, 26. lov. ho. / - A német 6. hadsereg az előnyomulás során a Volgáig, Sztálingrádig jutott el. Parancsnoka ekkor már Paulus tábornagy volt. A 6. német hadseregnek és Paulus tábornagnak a további sorsa ismeretes: Sztálingrádnál katasztrófális vereséget szenvedett.

22. W o r o n e s h - R o s s o s c h

A Kelet-Európa c. térképmű szelvényként. Méretarány: 1 : 300 000. Megjelenési hely és idő: 590. sz. hadsereg-térképellátó, 1942. VII. / csak szolgálati használatra /. Ötszínnyomás. Domborzatábrázolás szintvonalakkal / 20 m-es szintközök /. Német névrajz. A hajtogatás nyomai szerint a térképet térképtáskában hordták. Szórványos harc helyzetjelentések a 2. magyar hadsereg védősávjának körzetében, Voronyezs alatt Szemilukinál: "átk/elési/ elők/észületek/ ?", az Uriv-i hídfő pirossal satírozva, délen Kolovertnél "feld/erítés/".

III. Harcászati térképek

23. B l a t t N r. M-35-XI / W e s t / P r o s k u r o f f
/ Ma: Hmelnyickij /
Méterarány: 1 : 100 000. / Nagyítás 1 : 200 000-es szovjet katonai térképről. / Megjelenési hely és idő: a szárazföldi hadsereg vezérkarának megbízásából, 1933/1940. X. / Az alapul szolgáló orosz katonai térképet 1925-26-ban szerkesztették a déli katonai térképészeti intézetben: a./ kétversztás, azaz 1: 84 000-es térképek, b./ 1926-ban végzett, a terület felét felölelő terepbejárásra támaszkodó 1929. évi helyesbítés, valamint: c./ az Osztrák-Magyar Monarchia 1 : 75 000-es térképei alapján. / Öt-színnyomás. Terepábrázolás szintvonalakkal / 20 m-es szintközök /. A jobb szegélyen a domborzati viszonyokat összevontan ábrázoló hipszometrikus / magasságméréstan / vázlat 1:1 500 000-es méretarányban. Orosz névrajz. A rövidítésjegyzék stb. német fordítással is. Csak szolgálati használatra.
24. B l a t t N r. M -35-XI / O s t / . P r o s k u r o f f
/ Ma: Hmelnyickij. /
Méterarány: 1 : 100 000. / Nagyítás 1 : 200 000-es orosz katonai térképről. / Megjelenési hely és idő: a szárazföldi hadsereg vezérkarának megbízásából, 1933/1940.X. / A szelvény további jellemzőit l. a Proskuroff West lap értékelésében. /
25. S l a w j a n s k
Össznyomat. Méretarány: 1 : 100 000. Kiadási hely és idő: 517.sz. hadsereg-térképellátó, 1937 után / 1942. /. 1 : 100 000-es orosz zsákmánytérkép utánnomása táborig térképnyomdában. Az alapul szolgáló szovjet térkép 1937. évi terepbejárással helyesbített háromversztás / 1 : 126 000 / régi orosz térképről készült. Rajzolta Sablo Gruzov, Duska Rasztrigin. Szerkesztette Nyikityin százados. Osztályvezető Krjukov III. oszt. hadmérnök. A harkovi térképészeti részleg parancsnoka Dulebov százados. Háromszínnyomás. Orosz névrajz, német felülnomással. Domborzatábrázolás szintvonalakkal / 20 m-es szintközök /.
26. M-37-VIII-N y u g a t / d é l i r é s z / W a l u j k i
Méterarány: 1 : 100 000. Megjelenési hely és idő: 590. számú hadsereg-térképellátó, / 1919-41. / 1942. VII. A térkép kiállítása azonos az Ostrogoshsk Kelet / északi rész / lapéval, de a szegélyen magyar szövegek is találhatóak.
27. M-37-VIII-N y u g a t / é s z a k i r é s z /
A l e x e j e w k a
Méterarány: 1 : 100 000. Megjelenési hely és idő: 590. sz. hadsereg-térképellátó, / 1919-41. / 1942. VII. Kisegítő tüzérségi térkép. A térkép kiállítása azonos az Ostrogoshsk Kelet / északi rész / lapéval, de a szegélyen magyar szöveg is található.
28. M-37-V-K e l e t / é s z a k i r é s z / .
O s t r o g o s h s k
Méterarány: 1 : 100 000. Megjelenési hely és idő: 620. számú motorizált táborig térképészosztály, 1919-41/1942. VI. Második ki-

adás. Csapatok részére. Alaptérkép: 1 : 100 000-es szovjet zsákmánytérkép. Domborzatábrázolás szintvonalakkal / 20 m-es szintköz /. Orosz névrajz, német felülnyomással. Iránytű használata tilos: mágneses anomáliaterület. Figyelem ! A zsákmánytérképek beszolgáltatandók.

29. M-37-V-K e l e t / d é l i r é s z /
O s t r o g o s h s k .

Méretarány: 1 : 100 000. Megjelenési hely és idő: 590. számú hadsereg-térképellátó, / 1919-41 / 1942. VII. A térkép kiállítása azonos az Ostrogoshsk Kelet / északi rész / lapéval. Erre a lapra azonban magyar nyelvű szövegek is vannak nyomva. Például: "Figyelem ! A zsákmányolt térképeket szolgáltatásd be ! Ez a térkép a hadművelleti területen nyomtatott, legújabb kiadású orosz térképek alapján. Segíts hozzá, hogy a csapatok jó térképekhez juthassanak. Minden zsákmányolt térképet azonnal szolgáltatásd be saját hadosztályod Ia mérő vagy Ib osztályának."

30-31. M-37-V-K e l e t / é s z a k i r é s z /
O s t r o g o s h s k

/ Nyugat felől hozzáragasztva: /
M-37-V-N y u g a t / é s z a k i r é s z /
K r a s s n o j e .

Méretarány: 1 : 100 000. Megjelenési hely és idő: 590. sz. hadsereg-térképellátó, / 1919-41 / 1942. VII. A keleti lap önállóan is bemutatva. A nyugati lap kiállítása azonos a keleti lapéval.

32-33. M-37-V-K e l e t / d é l i r é s z /
O s t r o g o s h s k

/ Dél felől hozzáragasztva: /
M-37-VIII-K e l e t / d é l i r é s z /
R o s s o s h

Méretarány: 1 : 100 000. Megjelenési hely és idő: 590. számú hadsereg-térképellátó, / 1919-41 / 1942. VII. Az északi lap önállóan is bemutatva. A déli lap kiállítása azonos az északi lapéval.

1 : 100 000-nél nagyobb méretarányú, részletesebb térképekkel a 2. magyar hadsereg parancsnokságai nem lehettek ellátva. Erre mutat a III., szombathelyi hadtest műszaki parancsnoka segédtisztjének, Görgényi Dániel utász századosnak a következő emlékiratrészlete is 1942. augusztus 24-ről: "Megkaptam a 24-i reggeli tájékoztatónál a német B hadseregcsoport litografált parancsát is az állástérképek német minta szerinti felfektetésére és vezetésére, valamint a vándortérképek felfektetésére. Ez azt is jelentette, hogy három térképnek kellett lennie, egy munkatérképnek és két vándortérképnek, amelyek 10 naponként naprakészre kiegészítve állandóan vándorolnak a hadtest és a B hadseregcsoport között. Mindez azért, mert a főhrer / aki, mint láttuk, ekkor Vinnyicában tartotta főhadiszállását, K. L. / tudni akar a főellenállási vonalban beépített minden akadályról, minden aknazárról, minden összekötő árokról, minden óvóhelyről és minden rajkályháról. Meghatónak találtam a főhrer érdeklődését téli felkészülésünk iránt, bár egyelőre még homályos volt előttem, hogy lehet ezt a sokféle jelet 1 : 100 000 térképeken, csapataink által elfoglalt keskeny sávon a valóságnak meg-

felelő hűséggel berajzolni. Újra és újra elolvastam a hosszú parancsot, tanulmányoztam a jelkulcsát, a magyar és német jelkulcs különbségeit. Aztán félretettem, hogy majd megbeszélem a német csoporttal, utóvégre azért jöttek ide, hogy segítsenek." / Görgeyi: Signum Laudis 209. / Olykor azonban a topográfiai térképek kiegészítésére a 2. hadsereg csapatai részére készülhettek légifénykép-térképek is. Ilyent látott Sigmund Olivér hivatásos hadnagy 1942. őszén a Voronyezstől dél-délnyugatra, a Don partján fekvő Kosztyenkiben egy kaposvári zászlóalj parancsnokságán: "Mindent lehet látni a fényképen, kis zászlócskák vannak beletűzve, meg katonai jelek." / Sára Sándor: Pergőtűz. A 2. magyar hadsereg pusztulása a Donnál. Budapest, 1988. 106. /

Az előadottak jobb megértése, valamint a bemutatott térképek által ábrázolt területek könnyebb azonosítása érdekében segédanyagként az előadóteremben kifüggesztettem a következő térképeket, illetőleg felnagyított térképvázatot: 1. A Szovjetunió nyugati részének autótérképe. 1 : 2 000 000. Második, javított kiadás. Budapest, 1982. - 2. Előnyomulás a Donig 1942. június 28. - július 9. / Magyarország hadtörténete két kötetben. Főszerkesztő Liptai Ervin. Budapest, 1985. 2: 339. / Nagyítás, méretarány kb. 1 : 2 000 000. - 3. Helyzet a 2. magyar hadsereg arcvonalán 1943. január 11-én este. / I. m. 2: 353. / Nagyítás, méretarány kb. 1 : 600 000.

Előadásom összesen harminchárom térképről szólt. Ez a mennyiség természetesen csupán töredéke annak a térképállománynak, amellyel a magyar csapatok fel voltak szerelve. A teljes térképanyag hiánytalan összegyűjtése és feldolgozása erre hivatott tudományos intézmények feladata. Előadásomnak figyelemfelkeltés volt a célja. A további elmélyült vizsgálatoknak a nagy közgyűjtemények térképtári anyagára kell támaszkodniuk.

Nagyvenhat évvel ezelőtt, az 1943. január 12-én és 14-én az urivi és scsucsjei hídfőből kiindult szovjet offenzíva nyomán vált teljessé a 2. magyar hadsereg tragédiája. A 200 ezer fős hadseregből 40 ezer katona meghalt, 70 ezer megsebesült vagy fogságba esett. De mintha nemcsak a hivatalos Magyarország, hanem sokáig még a nemzet is elfeledkezett volna e 110 ezer halott vagy megnyomorodott fiáról.

Előadásomat mementónak is szántam.

Elhangzott 1989. január 18-án.

HATÁRJELEK, GEODÉZIAI PONTOK

A Térképbarátok Körét bizonyára érdekli, hogy néhány olyan jel, ami a térképre kerül, hogyan fest a valóságban és valódi formája hogyan fejlődött az idők folyamán.

Előadásom nagyjából a működési területemhez, Sopronhoz és szűkebb környékéhez kapcsolódik, de néhol kitérek az ország egyéb vidékeire is. Az eredeti előadást számos diaprojektív tette színebbé, ebben az írásbeli beszámolóban technikai és terjedelmi okokból ettől el kellett térni.

A térkép egyik információs anyaga a határ. A természetben ennek töréspontjait határjelek testesítik meg. Ezek kialakulása előtti időben vajon volt-e a határoknak valamilyen lerögzítése? Igen, ilyenek voltak a határleírások.

Az ismert első határleírás I. Endre által 1055-ben kiadott Tihanyi alapítólevél volt. / Ennek egyik jól ismert magyar mondata: "feheruaru rea meneh hodu utu rea". /

A soproni tanácsi jegyzőkönyvekben eldugva a "különféle számadások és adójegyzékek" között bukkantam rá egy határleírásra /1/. Hogy mikor íródott, erre annak első mondata ad felvilágosítást: Anno domini tausendvirhundert vnd im sechsunnewnzigsten Jahrens am Sambstag vor dem Sontag Reminiscere....., vagyis 1496-os évben íródott a jegyzőkönyv. Pontosabban a nagybőjt második vasárnapja előtti szombaton. Ezt részletesebben kiszámítva, 1496. év húsvét vasárnapja április 3-án volt / újhold péntekre, április 1-re esett /, előtte 5 héttel és 1 nappal előtte volt február 27-én a közölt nap. A jegyzőkönyv 15. oldala pedig így kezdődik:

Vermerkht die Hotter zwischen der Herrn von Ödenburg Grünt vnd der gegent zu Lannsee gehorund...

/ vagyis: a régies németiséggel írt szöveg mai fordítása: kijelölik a határt Sopron város urainak területe és a Lánzsérhoz tartozó terület között / . A mintegy másfél oldalas határleírás számos földrajzi helyet ír le, ezek egy része még ma is felismerhető. A határleírás kiindul a Stinkenprunn-tól / Búdöskút, Mucktól DNY-ra 800 m-re /, ahol "két határdomb található, az egyik keletre, a másik nyugatra" / 1496-ban két határdombokkal jelölték a határt /, Innen kezdve megemlíti, hogy mi tartozott Sopronhoz / pl. Niederalmesgraben = Kovácsárok, Ramnetgraben=Ramelárok /, viszont a Zeraichen / Ilona-aknától D-re induló völgy és Hochriegel / Magas bérctől DNY-ra 1 km / Lánzsérhoz tartozik. A határ legnyugatibb pontja, ahol számos út fut össze / Lánzsérről, Khöbelsdorff = Kaboldról, Vorchtenstein = Fraknó várától, März = Márcfalváról, Rarbach = Fraknónádasdról, Agendorf = Ágfalváról, Leopoldspach = Lépésfalváról és Rytzing = Récényről /, ez a

mai Asztalfő. Vagyis az 1496. évi határleírás a mai Magyarország és Ausztria közötti államhatárnak mintegy 8 kilométeres szakaszát rögzíti!

A határdombokat később határkövek felváltják. Az általam ismert legrégebb városhatárkö 1706-ból származik, Sopron Fáberét szélén található, ahol egy szögletes, fent ívbén végződő homokkő CS 1706 vésettél / Civitas Somproniensis = Sopron polgársága /, de található ugyanilyen formájú CS 1736 felirattal, és a soproni Alsólőverekben / Honvéd út 12-14. között / CSK 1736 felirattal.

Budapest környékének egyik igen régi határkővét a Bosnyák téri geodéziai emlékparkba /2/ szállították, ezt eredetileg 1738-ban Pest és Szentlőrinc között helyezték el. Súlyos, hengerformájú, magas, világos színű, homokkő határjel.

A múlt század második felében azután a terméskő helyett lassan a betonanyagot kezdik használni, például Sopronban SV 1869 / Sopron Város, Deákkuti út 8 sz. /, vagy a Bosnyák téri emlékparkba vitt 1882. évi határkö Buda és Békásmegyer közötti, nagy szögletes oszlop alakú.

A határkövek másik alakja az államhatárt jelölő, zömök négyszögletes oszlop / pl. az Irottkő kilátóban egyik oldalon A, másikon M és 1922 felirattal /.

A határkövek másik csoportja a birtokhatárt jelző kövek. Érdekes példája a Balf-Fertőrákosi erdőben található négyszögletes karcsú oszlopok római számokkal, melyek a püspöki erdőt jelölték. A két világháború között a soproni tanulmányi erdőgazdaság Brennerbánya környékén körszelvényű magas betonoszlopokat helyeztek el, tetejükre épített körszelvényű asztalkákkal. A tanulmányi Erdőgazdaság újabban a földből csak 1-2 deciméterre kiálló szögletes erdészeti határkővet használ, ezek anyaga vörshomokkő.

A térképek általában magassági adatokkal is szolgálnak. A folyók magasságával kapcsolatosak az árvíz táblák. Ezek közül Sopronban az Ikva patak néhány régi árvíz magas vizére emlékeztet a Rózsa utca elején lévő, az 1787, 1833 és 1879-es évek táblája.

Budapestben az 1838. évi jeges árvíz legmagasabb szintjét rögzítették magyar, illetve német nyelvű táblákkal /3/ / pl. Pesti Barnabás u. 1., Veres Pálné u. 29., Rákóczi úti Rókus kápolna bejárata mellett, a Nemzeti Múzeum kerítésén, a Bródy Sándor u. 6. sz. házzal szemben, vagy pl. Budán a Gyorskocsi u. 44. házon /.

Eger városában az Eger patak 1878. évi aug. 31-i árvízét rögzítették / a Dobó téren, a Jókai u. 6., a Bajzsy-Zsilinszky u. 19. sz. ház falán /.

A városi szintezés legrégebb emlékei Pesten az 1863-65 évben Doletsko Ferenc "lejtérései" /4/. A szintezés pontjainak öntöttvas peremes falitáblákat építettek be a házak falába. A tábla tetején lévő peremre helyezték méréskor a szintezőlécet. A táblákon a következő feliratot helyezték el: "Állópont a Duna szempontja felett. Sz.k. Pest v. lejtérése", a pont római számát és a lánchidi vízmérce nullpontjától mérhető magasságot lábokban és hüvelykben / Deák téri evangélikus templom, Akadémia épülete Roosevelt tér, Ferences templom Kossuth L. utca /. Budán Marek János végeztetett városi szintezést 1871-ben. Ugyancsak

peremes falitáblát használtak, "Duna szempontja fölött Budapest lejtmerése" felirattal, római sorszámmal és ugyancsak a lánchidi vízmérce nulla pontjától mért magasságkülönbséget láb és hüvelykben / ilyen például a Gyorskocsi u. 2., Tóth Árpád sétány 14. sz. ház falán található /.

Sopronban az első városi szintezést 1896-1897-ben végezték. Márkus Ágost, Deér Béla, Székely László, Wolhlmutth József volt a mérő. Eredetileg 100 peremes falitábla elhelyezését tervezték, de csak 95 került beépítésre és bemérésre /5/. Bendeffy /6/ szerint 1955-ben ebből 64 darab még megvolt. 1975-ben egy újabb városi szintezéskor 43 táblát találtunk meg, 1988 tavaszán 32 volt fellelhető, de augusztusra újabb táblát semmisítették meg. Ezt a szomorú számsort azért közlöm, hogy addig, amíg egyéb régi műszaki emlékeinket a "városvédelem" egyre erősebben védi, addig ezeket a geodéziai emlékeket, melyek nemcsak történelmet és városképet biztosítanak, hanem ezenkívül még sok mérési munka is fűződik ezekhez, ezek védésével sajnos az illetékesek egyáltalán nem törődnek. A soproni peremes falitáblák mérete a Pest-Budaiakéval megegyezik, felírása: "Sopron sz.kir. város lejtmereti tábla"; és a sorszám arab számokkal.

Az idő múlásával a régi szögletes táblákat felváltotta a kúpos, végén tóruszfelületben végződő falicsap, amely egyértelműbb lécfelállást tesz lehetővé.

A természetben fellelhető másik fajta jel a háromszögelési pont. Legrégibb hazai emléke az 1762-1763. évben pater Liesganig által végzett fokméréshez kapcsolódik. A háromszögelési láncolata a morvaországi Brüntól a horvátországi Varazdig terjedt. Egymásmellé illesztett háromszögek belső szögét, néhány alapvonalat mért és néhány pont földrajzi szélességét. Egyetlen magyarországi pontja volt, a Rozália kápolna toronycsúcsa. /7/ szerint a pontleírás a következő: "S. Rosalia templum in Monte Neostadium et Forchtenstein" / Sz. Rozália kápolna a Bécsújhely és Fraknóvára közötti hegyekben /. A kápolna 1670-ben épült, tehát már száz évnél idősebb volt.

Magyarország területén az első összefüggőbb háromszögelést 1808-1810-ben végezték. Nagyméretű vörös-márvány szögletes kövekkel jelölték a pontokat, az 1960-as évekig még néhányat az országban fel lehetett lelni "OPER. ASTR. TRIG. 1810 felirattal / Asztrogeodéziai munkák, 1810 /.

Még a múlt század végén is a felsőrendű háromszögelési pontoknál használták a vörösmárvány négyszög-keresztjelvényű hasábokat, felső lapjukon bevéselt keresztrel. Ilyen például a Brennbergbányától nyugatra lévő Magasbérc nevű háromszögelési pont.

Sopron első városi háromszögelését 1894-1895-ben végezték. Betonba ágyazott 75 cm öntöttvas hengeres oszlopokat használtak, tetejük félgömbben végződött, amelybe egy 3 cm átmérőjű lyukat készítettek. Az jelölte a háromszögelési pontot. Eredetileg mintegy 380 ilyen vaspontot helyeztek el, szerencsétlenül igen sok került utcakeresztveződésekre és utcategyelyekbe, ezek zöme idővel elpusztult a csatornázás, kábelfektetés, utcakeresztelés, stb. következtében. 1974-ben már csak néhányat sikerült fellelni és újra bemérni.

Az 1900. év elején a negyedrendű háromszögelési pontok alakja kissé megváltozott: a négyszögletes hasáb tetejét csúcs-

san képezték ki, a csúcs jelölte a pontot.

A két háború közötti beton hasábok teteje megint lapos lett és keresztvésés jelölte a pontot. Végül 1962-től keresztvésés helyett sárgaréz csapba fúrt lyuk jelöli a pontot.

Ugyancsak 1962-től a negyedrendű pont köré lapokból összeállított csonkagúla alakú vasbeton testtel védik a pontot, ahol erre szükség van.

Néhol a mérések folyamán a felsőrendű pontokra ideiglenesen Illés gúla kerül. Illés István mérnök tervezte, valószínűleg 1952-ben./8/ szerint 1952-ben még más formát terveztek, /9/ szerint 1953-ban már 29 darabot legyártottak. / Ez szétszedhető, újra felállítható, műszerállványa négyszög kereszttszelvényű fűrészelt fa, csavarkötésekkel, az észlelőállvány szögvasakból készült.

1973-tól kezdtek az elsőrendű pontokban Joó István javaslatára vasbeton észlelőtornyot készíteni. Ezek körszelvényűek, tetejükön észlelőpillérrel és betetező vasgúlával. 1985-ig az ország 141 elsőrendű pontja közül 87-re épült ilyen észlelőtorny és további 20 harmadrendű ponton 1987-ig.

/ Elhangzott 1989. február 15-én /

Irodalom

- 1.2.sz. Győr-Sopron megyei Levéltár, Sopron Tanácsháza, jelzése: 3371 sz.
2. Raum Frigyes: Geodéziai emlékpark a Bosnyák téren. Geodézia és Kartográfia, Budapest, 1988. 40. évf. 1.sz., 49-52. old.
3. Kiss Albert - Winkler Gusztáv: Az 1838. évi árvízjelek hitelességének vizsgálata. Geodézia és Kartográfia, Budapest, 1974. 26. évf. 3. szám, 212-216. old.
4. Vagács Géza: / Mészler Ottó /: Pest-Buda lejtmerése és háromszögméretezése 1863-tól 1875-ig. Geodézia és Kartográfia, Budapest, 1988. 40. évf. 3. sz., 220-231 old.
5. Sopron sz.kir. város lejtmeretezésénél használt alappontok jegyzőkönyve. Sopron Városi Tanács VB Műszaki Osztály, jelzése: E8.
6. Bendefy László: Szintezési munkálatok Magyarországon 1820-1920. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. 325-350. old.
7. Josephus Liesganig: Dimensio graduum meridiani Viennensis et Hungarici. Viendobonae 1770.
8. Regőczy Emil: Réseau primordial déduit d'un réseau trigonométrique de troisième ordre. Acta Technica Acad. Sci. Hung., Budapest, 1952. 4. évf. 201-205. old.
9. Regőczy Emil: Új állványos gúláink. Földméréstani Közlemények, Budapest, 1954. 6. évf. 31-35. old.

SZÜV kereskedelem - LIZING

A SZÜV COMPUTER-M országos hálózatán keresztül komplex szolgáltatásaink keretében biztosítjuk ügyfeleinknek a számítástechnikai berendezések, eszközök és tartozékok, valamint az alap és alkalmazói szoftverek forgalmazását és bérbeadását (lizing).

A SZÜV Ügyfélszolgálati Iroda kereskedelmi és szolgáltatói hálózatát örömmel bocsátjuk az Önök rendelkezésére. Vásárolhat nálunk professzionális mikro-számítógépeket is. A segítségünkkel kiválasztott berendezéseket beszerezünk és jótállással üzembehelyezzük.

COMPUTER-M Irodáinkban a kisegítő eszközök, a csatlakozó egységek (perifériák) széles kínálatából választhat.

MONITOROK ÉS TERMINÁLOK – MEREV-LEMEZES- HAJLEKONYLEMEZES, MÁGNES-SZALAGOS HÁTTERTÁROLOK – NYOMTATÓK. (Nagy sebesség – levélmínőség – grafikai megjelenés).

Fordító, adatbáziskezelő, szövegszerkesztő, képernyőkezelő, nyelvtanító programok.

COMPUTER-M Irodáink alkalmazói szoftverei segítenek Önnek! Adathordozók, tartozékok többféle méretben és változatban! Szakkönyvek árusítása! A SZÜV Nyomda által gyártott papíralapú adathordozók forgalmazása!

Egyre népszerűbbé vált a használtcikk forgalmazás! Mindig készen állunk, hogy megbeszéljük Önnel a számítástechnikával kapcsolatos ötleteit, gondjait kívánságait!

Számítástechnikai szakemberek, hozzáértő mérnökök és magánfelhasználók részére szoftverek a COMPUTER-M-ből!

KÖZPONTI KERESKEDELMELMI IRODA: 635-387

Kiadja a Magyar Tájékozódási Futó Szövetség
kézirat gyanánt, belső használatra.
Szerkesztette és a kiadásért felel:
Skerletz Iván főtitkár